

{en+sk} 2013/2
Speculum

Štúdia

Lucia Šupáková
Úloha odevnej kultúry v sociálnej prestíži
a sociálnych vzťahoch mladých ľudí

Eseje

Zuzana Stoláriková
Wikipédia ako legitímny zdroj pre študentské práce?

Michal Uhrin
Sebareflexia z terénneho výskumu antropológa (úvaha)

Rozhovor

Martin Hulín
Interview: Nicolas Baumard
“On the origins and function of morality”

Správy

Peter Maňo
Správa o výskumnom pobyte na Mauríciu

Peter Maňo
Správa o workshope LEVYNA „Perspectives on the scientific
study of religion: The search for evidence“

ISSN 1337-9461

Ročník 5., 2013, číslo 2.

Publikuje Slovenská asociácia sociálnych antropológov

www.antropologia.sk

Speculum

Ročník 5., 2013, číslo 2.
Publikuje Slovenská asociácia sociálnych antropológov

Redakcia

Táňa Grauzelová
Barbora Bírová
Zuzana Pešťanská

•
Grafická úprava

Barbora Bírová

Redakčná rada

Vladimír Bahna
Juraj Buzalka
Tatiana Bužeková
Miroslava Hlinčíková
Tomáš Hrustič
Eva Hudáková
Danijela Jerotijević
Martin Kanovský
Zuzana Kubovčáková
Norbert Maur
Andrej Mentel
Juraj Podoba

OBSAH

5-18

Lucia Šupáková

Úloha odevnej kultúry v sociálnej prestíži
a sociálnych vzťahoch mladých ľudí

•

19-25

Zuzana Stoláriková

Wikipédia ako legitímny zdroj pre študentské práce?

•

26-37

Michal Uhrin

Sebareflexia z terénneho výskumu antropológa (úvaha)

•

38-42

Martin Hulín

Interview: Nicolas Baumard
“On the origins and function of morality”

•

43-48

Peter Maňo

Správa o výskumnom pobyte na Mauríciu

•

49-51

Peter Maňo

Správa o workshope LEVYNA „Perspectives on the scientific
study of religion: The search for evidence“

•

52-53

Speculum: pokyny pre autorov

•

54-55

Speculum: submission guidelines

EDITORIÁL

Vážené čitateľky, vážení čitatelia,

Študentský časopis Speculum je na svete už od roku 2009 a za ten čas prešiel mnohými zmenami. Verím, že všetky zmeny prispievajú ku kvalite časopisu a naša redakcia sa bude snažiť aj naďalej ponúknuť priestor študentským publikáciám. Počnúc týmto číslom sa na realizácii Speculum podieľajú doktorandky troch inštitúcií – Fakulta humanitných štúdií, Integrované štúdium človeka - obecná antropológia, UK v Prahe (Barbora Bírová), Katedra etnológie a muzeológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave (Zuzana Pešťanská) a Ústavu etnológie SAV (Táňa Grauzelová). Veľmi sa teším tomu, aké pozitíva nám táto spolupráca do budúcnosti prinesie.

Z obsahu aktuálneho čísla dávam váženým čitateľom a čitateľkám do pozornosti najmä reflexie z terénnych výskumov – Michal Uhrín sa s nami podelil o svoje skúsenosti z výskumu k bakalárskej práci a Peter Maňo o skúsenosti člena medzinárodného výskumného tímu. Veľmi zaujímavý je tiež rozhovor Martina Hulína s evolučným psychológom Nicholasom Baumardom o mutualistickom prístupe k vysvetľovaniu morálky, ktorý má na zreteli férovosť ako základ morálneho správania. V neposlednom rade je tu štúdia zaoberajúca sa odevnou kultúrou mládeže a taktiež esej o legitímnych zdrojoch pre študentské práce, čo je domnievam sa téma veľmi aktuálna. Nakoniec mi teda dovoľte poďakovať redakcii za (opäť) výbornú spoluprácu, všetkým autorom a autorkám za ich chuť písať a publikovať a samozrejme Vám, milí čitatelia, za priazeň.

Prajem podnetné čítanie,
Táňa Grauzelová

ÚLOHA ODEVNEJ KULTÚRY V SOCIÁLNEJ PRESTÍŽI A SOCIÁLNYCH VZŤAHOCH MLADÝCH ĽUDÍ

Lucia Šupáková, som.lucia@gmail.com

Autorka je študentkou magisterského stupňa na Ústave verejnej politiky a ekonómie FSEV UK v Bratislave. Vo svojej diplomovej práci sa venuje konceptu multi-level governance (viacúrovňové riadenie), pričom sa zameriava na fungovanie špecifického typu verejnosúkromného partnerstva na lokálnej úrovni.

Abstrakt

V práci sa zameriavam najmä na spotrebné správanie mladých ľudí, konkrétne ako mladí ľudia v dnešnej spoločnosti pristupujú k móde a značkovému oblečeniu. Hlavným cieľom bolo zistiť, akú úlohu plnia v dnešnej dobe tieto zložky kultúry, na ktoré nahliadam ako na predmety symbolickej spotreby. Pokúšala som sa tiež zistiť, či je pohľad na módu, obliekanie a značky odlišný v dvoch rozdielnych regiónoch, akými sú Bratislava a Nemšová. V práci sú použité výpovede respondentov, ktoré sa týkajú ich názorov na odievanie a značky. Z výskumu vyplýva, že mladí ľudia každodenne konzumujú tieto predmety symbolickej spotreby, ktoré majú výraznú funkciu v procese zaradovania sa do spoločnosti.

Kľúčové slová

móda, značka, odevná kultúra, spotreba, seba-reprezentácia

Abstract

This thesis focuses mainly on consumer behavior of young people, especially on how young people in today's society approach to fashion, brands and clothing. The main goal was to find out, what is the role of these

folders of culture today, which I consider to be objects of symbolic consumption. Also in this thesis I tried to find out, whether the view on fashion, clothing and brands is different in two diverse regions, which are Bratislava and Nemšová. In this theses are used statements of respondents regarding their views on clothing and brands. As a result of my research I found out, that young people daily consume all these objects of symbolic consumption, which have significant role in the process of inclusion to the society.

Key words

fashion, brand, clothing culture, consumption, self-presentation

Úvod

Móda sa dá označiť ako dôležitý a zásadný prvok dnešnej spoločnosti. Každý človek, ktorý sa pohybuje v spoločnosti sa pozerá, čo majú ľudia v jeho okolí na sebe oblečené. Aj keď sa pozeráme len do zeme, vidíme, aké majú druhí ľudia topánky. Móda je všade okolo nás a dá sa povedať, že najviac sa odráža v oblečení. Odzrkadľuje rôzne životné situácie, ktoré si vyžadujú určité druhy oblečenia. Zaujímalo ma, čo ovplyvňuje a motivuje mladých ľudí pri výbere oblečenia. Vždy som rozmýšľala, akú úlohu hrajú v

Lucia Šupáková: Úloha odevnej kultúry v sociálnej prestíži a sociálnych vzťahoch mladých ľudí

dnešnej spoločnosti značky, pretože kam sa pozriem, či je to internet, televízia, billboardy na uliciach, reklamy v časopisoch, všade na nás číhajú nejaké reklamy na značky.

Aby som sa dopátrala k želaným zisteniam, stanovila som si dve výskumné otázky:

Ako sa prejavujú rozdiely v spotrebnom správaní mladých ľudí pri pojmoch móda a značka, a aký význam im a praktikám ich spotreby respondenti z rôznych regiónov a sociálnych skupín pripisujú?

Akú úlohu zohrávajú v životoch mladých ľudí pojmy móda a značka, a akú funkciu im pripisujú v každodennom živote pri procese seba-reprezentácie?

Na módu sa dá nahliadať ako na sociologický fenomén, ktorý vplyva na životy ľudí, či si to uvedomujú, alebo nie. Je súčasťou ich životného štýlu a podnecuje ich k odlišnosti, k prezentovaniu svojej príslušnosti, alebo len k upútavaniu pozornosti. Najvýraznejšie sa móda prejavuje v obliekaní, ako Lipovetsky podotýka: „až do 19. a 20. storočia s najväčšou pravdepodobnosťou stelesňovalo proces módy odievanie, ktoré bolo javiskom tých najrýchlejších, najrozmarnejších a najpodivuhodnejších inovácií“ (Lipovetsky, 2002). Móda sa dá tiež nazvať zrkadlom spoločnosti, ktoré odráža jej kultúru, hodnoty a normy.

Ak hovoríme o hodnotách a zvykoch určitej skupiny ľudí, musíme brať do úvahy teóriu habitusu Pierra Bourdieho (1984) ktorý tvrdí, že kultúrne potreby sú výsledkom výchovy a vzdelávania, teda všetky kultúrne praktiky, ako napríklad návštevy múzeí, chodenie na koncerty, preferencie v literatúre alebo v hudbe, sú úzko spojené s úrovňou, kvalifikáciou alebo dĺžkou vzdelania a sekundárne so sociálnym pôvodom.

Habitus je podľa Bourdieho (1984) určitá forma nevedomeľého správania sa, ktoré získavame enkulturáciou, na základe ktorej sú ľudia spojení s rozličnými pozíciami v sociálnom priestore. Vypovedá o systéme noriem a o spôsobe socializácie. Na základnej úrovni je habitus formovaný rodičmi, súrodencami alebo aj priateľmi. Sekundárne

ho ovplyvňuje napríklad vzdelanie alebo zamestnanie.

Ďalší dôležitý koncept je sociálny priestor, v ktorom sa nachádzajú rôzne sociálne pozície. Tieto pozície predpokladajú určité kultúrne, sociálne a ekonomické charakteristiky. Sociálny priestor je založený z dvoch kapitálov, ktorými sú ekonomický a kultúrny kapitál. Ekonomický kapitál tvoria rôzne materiálne potreby jedincov a kultúrny kapitál tvoria kultúrne potreby jedincov. Každý jedinec v sociálnom priestore má odlišnú mieru kultúrneho a ekonomického kapitálu a tak vznikajú rozdiely. Jedinci v danom sociálnom priestore operujú so spoločnými dispozíciami, ktoré ako som uviedla vyššie, Bourdieu nazýva habitusy.

Na základe habitusu sa teda jedinci združujú do rovnakých skupín, čo podmieňuje ich triedne členstvo a postupne vznikajú distinkcie medzi rôznymi sociálnymi triedami. Tieto rozdiely vznikajú aj vďaka klasifikácií vlastností, ktoré definujú sociálnu identitu. Podľa Bourdieho (1984, s. 487) je sociálna identita charakteristika, kedy sú jednotlivec alebo skupina ako potenciálny objekt kategorizácie vystavení len čiastočnému vnímaniu, ktoré sa obmedzuje na jednu z jeho viditeľných vlastností, teda na jeho najlepšiu a najpriaznivejšiu. Subjekty, ktoré triedia vlastnosti iných sú tiež objektom klasifikácie, pretože je to stále sa opakujúci proces.

Francúzsky sociológ Gilles Lipovetsky sa vo svojom diele „Empire de l'éphémère“, teda po slovensky „Ríša pominuteľnosti“ zaoberá fenoménom módy a jej úlohou v dnešnej spoločnosti. Poukazuje na kultúrne a sociálne aspekty života, vďaka ktorým sa snažíme pochopiť tento jav. Lipovetsky sám považuje módu a jej neustále sa meniaci charakter za nevyriešený jav v spoločnosti. Uvádza všeobecne prijatý koncept problematiky, kde tvrdí, že „premenlivosť módy pramení z existencie triednych rozporov a konkurenčných bojov o prestíž, v ktorých proti sebe stoja rôzne vrstvy a frakcie spoločenského celku“ (Lipovetsky, 2002, s. 10).

Podľa Lipovetskeho móda označuje určitý stav spoločnosti, ktorý sa vyznačuje

krátkou životnosťou a viac či menej prekvapivými zvratmi. Môže preto postihnúť veľmi rozmanité oblasti kolektívneho života.

Definovať módu nie je jednoduché, ale väčšina sociológov, ako aj Lipovetsky (2002, s. 30-31) o móde hovorí ako o špecifickom type sociálneho procesu. Nemecký sociológ Georg Simmel (2003, s. 134) zasa tvrdí, že móda je len určitou zvláštnou životnou formou medzi ostatnými formami, prostredníctvom ktorej sa „syntetizuje tendencia sociálnej egalizácie s tendenciou individuálnej rozdielnosti a zmeny v jednotnom konaní“. Jedná sa teda o určité spojenie sociálnej rovnosti a rozdielnosti, ktoré sa odohráva v každodennom živote v procese odievania. Na jednej strane panuje u jednotlivca túžba zapadnúť, splynúť s prostredím v ktorom najčastejšie sociálne interaguje a ktoré ho najviac charakterizuje, zároveň sa však túži oddeliť od nás a od skupín, kam daný jednotlivec nepatrí.

Funkcia módy a obliekania

Už v období raného novoveku mala móda a obliekanie významnú funkciu, ktorá sa týkala sociálnej stratifikácie. Oblečenie odrážalo stavovský vzostup a bolo symbolom kultúrnej odlišnosti. Toto sa týkalo najmä šľachty a vyšších vrstiev, ktoré sa chceli odčleniť od tých nižších, a tým vyjadrovali svoje sociálne postavenie. Módu určovala šľachta. Oblečenie, ktoré nosili nebolo pohodlné, častokrát bolo nepraktické, išlo hlavne o vonkajší dojem. Ako tvrdí van Dulmen (1999, s. 78), vyššie vrstvy sa chceli výrazne líšiť od ostatných a vyjadriť tým svoje sociálne postavenie. Nižšie vrstvy, ak si mohli taký prepych dovoliť, sa usilovali priblížiť k lepšej spoločnosti a stať sa ich členmi.

Podľa Simmela móda prislúcha iba vyšším vrstvám. Tvrdí, že hneď ako si začnú módu prisvojovať nižšie vrstvy, čím prekročia hraničnú čiaru stanovenú vyššími vrstvami, teda hneď ako prelomia jednotu spočívajúcu v ich symbolickej spolupatričnosti, vyššie vrstvy sa od tejto módy odvracajú, a tak znova získavajú odstup od širokých mas (Simmel, 2003, s. 136). Tento proces striedania a

obnovovania obsahov sa neustále opakuje, pretože v modernej spoločnosti sa neustále stretávame s potrebou vytvárania dojmov a životných foriem.

Jednou z mnoho funkcií módy a odievania je komunikatívnosť. Odev pôsobí ako „skrytý jazyk“, ktorým sa medzi sebou dokážeme neverbálne dorozumieť na základe znakov a symbolov. Podľa Stone sa jedná o prostriedok, cez ktorý osoba ukazuje svoju hodnotu, vyjadruje svoju náladu alebo predkladá svoje stanoviská (Stone in Muggleton, 2000, s. 89). Svojím oblečením dokážeme vyjadriť rôzne preferencie, postoje, alebo charakteristiky.

Značka ako symbol

S módou a obliekaním súvisí aj značka, ktorá sa vytvorila vo svete luxusu, v ktorom hlavnú úlohu hrali aristokratickí zákazníci a remeselníci, ktorí vykonávali svoju činnosť v ústraní a v anonymite. Postupom času a s narastajúcou túžbou elít odlišiť sa, z krajčír, kedysi obyčajného remeselníka sa stal umelec, a z jeho výrobkov sa stáva slávny a vyhľadávaný artikel. Jeho malá dielňa sa pomaly menila na módný dom, šíriaci svoje meno prakticky po celom svete (Lipovetsky, 2005). Krajčíri a obchodníci medzi sebou súperili, snažili sa, aby sa ich meno stalo najprestížnejším. Neskôr sa im dostávalo pocty a uznania, pretože boli považovaní za umelcov.

Podľa viacerých sociológov je tvorba značiek hlavným produktom kapitalizmu. Ako tvrdí Holt, „až od konca 19. storočia boli značky základom pre trh, kedy ich prvýkrát použili obchodníci, aby si označili ich tovar. Značka slúžila ako záruka pre zákazníkov, ktorí sa nemohli s predajcom dostať do osobného kontaktu. Až potom sa stala dôležitým činiteľom v tom, čo my teraz nazývame konzumná spoločnosť“ (Holt, 2006, s. 299). Značka odlišovala nielen obchodníkov samotných, ale aj ich produkty.

Značka obsahuje symbolickú hodnotu, na základe ktorej rozdeľuje konzumentov podľa ich preferencií. „Aj keď je spotrebiteľ menej

posadnutý imidžom, ktorý sám nastavuje očiam druhého, jeho nákupné rozhodnutia sú stále viac závislejšie na imaginatívnej dimenzii firemných značiek“ (Lipovetsky, 2007, s.52). Častejšie sa zameriavame na kúpu značky, a nie produktu. Toto Lipovetsky vysvetľuje individuálnym pocitom jednotlivcov, ktorí sa snažia uspokojovať svoje ja prostredníctvom materiálnych statkov. Zameranie sa na najlepšie značky nevyvoláva v prvom rade túžba po spoločenskom uznaní, ale narcistické potešenie z pocitu, že sa líšime od bežného priemeru a sami o sebe si tak vytváram pozitívny obraz (Lipovetsky, 2007, s. 53).

Anglický antropológ Daniel Miller venujúci sa materiálnej kultúre definuje globálne rozšírenie masovej spotreby hromadného tovaru ako potrebu ľudí stále častejšie definovať seba, svoju kultúru a svet prostredníctvom materiálnych komodít, skôr než prostredníctvom určitých starších meradiel, akými sú napríklad príbuzenstvo a etnický pôvod (Miller, 1987, s. 189). Úlohou oblečenia teda už nie je len zahaliť telo jednotlivca, ale stáva sa symbolickým prostriedkom, cez ktorý ľudia vyjadrujú samých seba.

Ako tvrdí Lipovetsky (2007, s. 41) v modernej a postmodernej spoločnosti sa stretávame s chronickou túžbou po tovare, s epidémiou nákupného víru a vášne po novotách, presadenia životného štýlu uchopeného v materialistických hodnotách, čo potvrdzuje fakt, že ľudia zrazu začali byť posadnutí nakupovaním, ktoré sa stalo ich životným štýlom.

V súvislosti s nakupovaním sa snažili sociológovia vysvetliť tento jav a pri svojom výklade nadväzujú na Veblenov efekt, podľa ktorého, ak klesne cena luxusného tovaru, u ľudí stúpne obava, že sa stáva bežným tovarom a odstúpia od kúpy (Veblen, 1999). Tovar by sa stal dostupným a aj ľudia by stratili na svojej prestíži a jedinečnosti. Veci, v tomto kontexte najmä kúsky oblečenia sa stali hmatateľnými prejavmi úspechu.

Výskumná lokalita a výskumná vzorka

Pri mojom výskume som si zvolila dve charakterovo odlišné lokality, ktoré som chcela navzájom porovnávať. Prvou lokalitou bola Bratislava a druhou Nemšová. Výskum som teda robila na dvoch miestach.

Bratislavu som si vybrala z toho dôvodu, že je najväčším, ale aj najbohatším slovenským regiónom. Najmä počas posledných rokov sa hlavné mesto Slovenska vyznačovalo svojím rýchlym vývojom v ekonomických či kultúrnych sférach. Vďaka sídlu veľkého počtu rôznych firiem, obchodných centier a inštitúcií sa dá nazvať slovenským mestom „spotreby“. Predpokladala som, že sa v nej nachádza väčšie množstvo ponúk a možností, s čím súvisia oveľa väčšie prejavy konzumného spôsobu života. Tým, že sa približuje príkladu ostatných európskych miest, je aj v oblasti odievania benevolentnejšia ako ostatné regióny na Slovensku. Nachádza sa tu veľký počet mladých ľudí, na ktorých sa dajú pozorovať rôzne formy a premeny odievania. Počet obchodných centier je pre Bratislavu tiež príznačný, čo ovplyvňuje jej obyvateľov vo výbere oblečenia. Bratislava bola oblasť, odkiaľ pochádzala polovica mojich respondentov.

Druhú lokalitou, ktorú som si vybrala, bola Nemšová, ktorá sa nachádza na Považí, v západnej časti Slovenska a je vzdialená štrnásť kilometrov od mesta Trenčín. Nemšová je malé mesto, väčšina mojich respondentov ju však označuje ako dedinské mesto alebo len dedina. Počet obyvateľov je niečo viac ako 6000 a z toho väčšinu tvoria starší ľudia a dôchodcovia. V tejto lokalite sa takmer všetci ľudia poznajú, keď nie osobne, tak aspoň z videnia. Nachádzajú sa tu tri obchody s čínskym oblečením, ale je tu aj obchod s názvom „Obuv“, kde sa dá kúpiť obuv, ale aj ďalší rozličný tovar ako napríklad kozmetika alebo rôzne módné doplnky.

V mojej práci som sa chcela zamerať na dve charakterovo odlišné oblasti. Nemšová so svojím vidieckym charakterom a menším počtom mladých ľudí bola vhodnou lokalitou, ktorú som chcela porovnávať s Bratislavou. Vďaka menšej rozlohe, nižšiemu počtu

obyvateľov a obmedzenejším možnostiam nakupovania oblečenia spĺňala moje požiadavky. Tým, že sa v Nemšovej takmer všetci ľudia poznajú, ak nie osobne, tak aspoň z videnia, predpokladala som určitú formu sociálnej kontroly, ktorá je síce prítomná aj vo väčších mestách, avšak nie v takej veľkej miere, ako na dedine, respektíve v malom meste.

Tak ako v Bratislave, aj v Nemšovej moje stretnutia s respondentmi prebiehali väčšinou u nich doma, ale šli sme navštíviť aj bratislavské aj treňčianske obchodné centrá. V oboch lokalitách som sa zameriavala na rovnaké veci, keďže som sa snažila o porovnanie týchto dvoch oblastí, respektíve porovnanie správania a prístupu mladých ľudí v spomínaných dvoch lokalitách.

Moju vzorku tvorilo 19 mladých ľudí vo veku od 20-30 rokov, pričom v Nemšovej som robila výskum s piatimi ženami a piatimi mužmi, a v Bratislave s piatimi ženami a štyrmi mužmi, teda rod bol rovnomerne zastúpený. Respondenti zastupovali rôzne sociálne prostredia, boli to študenti, ale aj pracujúci ľudia.

Pri svojom výskume som použila kvalitatívne výskumné metódy, teda hĺbkové polo-štrukturované interview a zúčastnené pozorovanie. Ako prvé som zbierala dáta prostredníctvom rozhovorov. Interview som absolvovala so všetkými respondentmi, s niektorými dvakrát. Metódu zúčastneného pozorovania som pri svojom výskume neaplikovala so všetkými respondentmi. Pozostávalo z návštevy ich šatníka alebo nákupu oblečenia, čo bolo možné vykonať len s tými respondentmi, ktorí mali čas a ktorí s tým súhlasili. Pri svojej práci som absolvovala osobné stretnutie s každým respondentom niekoľkokrát. Tiež som používala jednu z doplnkových metód, akou bola fotodokumentácia, pri ktorej bolo cieľom zachytiť materiálne statky mojej výskumnej vzorky, konkrétne ich oblečenie a doplnky. Pri analýze dát som mohla porovnať výpovede respondentov so skutočnosťou aj vďaka návšteve ich šatníka a následnej fotodokumentácie.

Čo sa týka pojmov móda a značka, na

ktoré som sa vo svojom výskume zameriavala, presnejšie som ich nešpecifikovala, nakoľko ma zaujímali názory respondentov, akým spôsobom by oni definovali tieto zložky kultúry.

Zistenia

Predstavy o móde

Čo si mladí ľudia myslia o móde, akú úlohu zohráva v ich životoch? Odpovede na tieto otázky sa veľmi nelíšili, pretože pre väčšinu respondentov móda znamená prejavenie životného štýlu a postoja. Keďže som svoj výskum robila na dvoch miestach, odpovede budem rozdeľovať podľa toho, či respondenti pochádzali z Bratislavy, alebo z Nemšovej.

Elena (Bratislava, 20 rokov, 12.7. 2011) vraví, že *„je to niečo možno aj ako sa človek prezentuje pred ostatnými. Celkovo aj vyjadruje nejakú svoju charakteristiku.“* Jánov (Bratislava, 26 rokov, 12.8.2011) názor je ten, *„znamená to pre mňa hlavne ako vyjadrujem sám seba, svoje názory alebo, v podstate človek sa oblieka podľa toho, čo reprezentuje. Napríklad keď idem v robote na nejaké stretnutie, tak si určite dám nejaký elegantný oblek a snažím sa reprezentovať tú firmu a tým oblečením ako keby zvyšujem svoju vážnosť.“* Podľa respondentov znamená móda veľmi veľa, pretože na základe toho, kto sa ako oblieka si môžu vytvoriť o ľuďoch dosť podstatný názor. Móda je súčasť životného štýlu, ktorá ovplyvňuje výzor a vzhľad človeka, a pôsobenie ľudí navzájom.

V Nemšovej som dostala na túto otázku podobné odpovede. Respondentka Ivana (Nemšová, 22 rokov, 20.7.2011) vraví, že *„móda znamená nejaké super modely, perfektné oblečenie. Ani nie tak životný štýl, ale oblečenie. A veľa značiek.“* Za značky považuje Ivana spoločnosti ako „Christian Dior“, „Coco Chanel“, alebo „Givenchy“, avšak to sú kúsky, ktoré si nemôže dovoliť. Osobne sa považuje za osobu zo strednej vyššej vrstvy, ktorá preferuje značky ako „Lacoste“, „Gant“, alebo „Tommy Hilfiger“.

Pre Petra (Nemšová, 21 rokov, 20.7.2011) znamená móda „*nejaké prejavenie životného štýlu človeka a životného postoja človeka. Pretože je veľmi málo ľudí, ktorí sú napríklad úspešní v živote a nejako zanedbávajú svoj vzhľad, alebo zanedbávajú svoje oblečenie.*“

Z výpovedí respondentov je zrejmé, že sa jedná o prejavenie ich životného štýlu a postoja. Pojem móda sa im automaticky spája s oblečením a obliekaním. Cez obliekanie vyjadrujú svoju osobnosť a svoje zaradenie. Avšak, móda tiež odráža veľa životných situácií, ktorým musíme prispôbovať svoje oblečenie, čím sa často nepriamo, niekedy chtiac, inokedy nechtiac zaraďujeme do rôznych sociálnych skupín v očiach druhých ľudí.

A čo konkrétne najčastejšie respondenti z Bratislavy vyjadrujú svojim oblečením? Najčastejšie vyjadrujú svoju momentálnu náladu, svoje životné postoje, alebo aj serióznosť. Móda býva respondentom vnucovaná tým, že pracujú a musia sa obliekať podľa určitých noriem. Na druhej strane sú ľudia, ktorých reprezentuje respondent Denis (Bratislava, 29 rokov, 9.7.2011), ktorý tvrdí: „*ja si skôr vyberám také nenápadné odtiene a to asi preto, že tým nič nechcem vyjadriť. Nechcem, aby si na základe oblečenia o mne ľudia urobili nejaký názor bez toho, aby o mne niečo vedeli.*“ Ako som uviedla vyššie, Bourdieu (1984) hovorí o sociálnej identite aj ako o určitej charakteristike, ktorá je najviditeľnejšia. To, že respondent nechce oblečením nič vyjadriť a preto nosí „nenápadné“ odtiene avšak neznamená, že si ostatní aj tak o ňom nespravujú názor. Ľudia sú objekty vystavené neustálej klasifikácii. Uvedomuje si to aj Milan (Bratislava, 22 rokov, 24.8.2011), ktorý je „biker“ a podľa jeho slov si kupuje „skateové“ a „bikerské“ značky a chce tým dať najavo, že patrí do určitej „bikerskej“ skupiny a chce, aby to o ňom ľudia vedeli a tiež chce, aby si ho hneď do tejto skupiny zaradili.

V Nemšovej sa opäť vyskytovali podobné odpovede, opäť muži, Jaro a Richard (Nemšová, obidvaja 24 rokov, 21.7.2011) tvrdili, že svojim oblečením nevyjadrujú nič. Neskôr Jaro pripustil, že keď si oblieka tričko so vzorom komixového hrdinu, tak asi

dáva najavo, že má rád komixy. Nepriamo naznačil, že aj keď sa človek nesnaží, aby svojim oblečením niečo vyjadril, vždy sa nájde niečo, čo o človeku napovie o jeho štýle, preferenciách a vkuse. Akákoľvek činnosť, ktorú praktikujeme, veci, ktoré konzumujeme, všetko nás charakterizuje ako osobu s rôznymi preferenciami. Už len tým, že si človek častejšie oblieka čierne tričko ako biele vyjadruje, že má rád napríklad tmavé farby, pritom tričko akejkoľvek farby a vzoru plní z hľadiska ochrany tela tú istú funkciu. Takéto vyjadrovanie určitých vlastností sa podľa niektorých respondentov deje podvedome a nekladú to na prvé miesto pri výbere oblečenia, ktoré si kupujú a neskôr obliekajú.

Na druhej strane dievčatá vravia, že svojim oblečením dávajú najavo svoj štýl, a Simona (Nemšová, 21 rokov, 18.7.2011) prispôsobuje svoje obliekanie situáciám: „*Keď idem na skúšku, tak sa musím obliecť elegantnejšie, aby som vyzerala serióznejšie.*“ Tu vidíme, že oblečenie pôsobí ako prostriedok, vďaka ktorému si utvrdzujeme vážnosť seba, ale aj situácie, v ktorej sa nachádzame. Tento názor je určitým zaužívaným stereotypom, s ktorým som sa stretla pri výskume viackrát. Martin (Nemšová, 23 rokov, 22.7.2011) svojim oblečením vyjadruje svoju osobnosť, svoj charakter a jeho postoj k životu. „*Mám rád voľné oblečenie, v mojom živote je voľnosť bez nejakého obmedzovania niekým, kto na to nemá právo. Alebo vyjadrujem slobodu, nezáväznosť.*“ Daniel (Nemšová, 25 rokov, 16.8.2011) ako vedúci stavby vraví, že oblečenie napovie o človeku, s ktorým prvýkrát príde do kontaktu. „*Dajme tomu, sme na stavbe a príde za nami nejaký človek, ktorý má bavlnené nohavice, košelu ešte z roku 1968, má farebný opasok a sandále a biele ponožky v tom, tak už si z toho usúdím, že sa nebude dať s ním solídne jednať. Ale keď príde človek, ktorý je slušne oblečený, alebo si potrpí na kvalitné oblečenie, má na oblek, tak viem, že s takým človekom sa dá aj solídne jednať.*“

Danielovi oblečenie, ktoré má cudzí človek oblečené vopred signalizuje, ako sa má postaviť a správať k danému jedincovi. On sám sa snaží podľa jeho slov pôsobiť

seriózne, aby si v situáciách, keď príde do kontaktu s cudzími ľuďmi mohol byť istý, že bude pôsobiť príjemne a ľudia si o ňom urobia dobrú mienku. Takéto tvrdenie v realite znamená, že ak stretnem človeka, ktorý má podobný štýl obliekania ako ja, alebo ktorý je oblečený seriózne, bude mi sympatický a tiež je veľká pravdepodobnosť, že si o ňom urobím dobrú mienku ešte predtým, ako ho spoznám bližšie. Oblečenie je teda pre mnohých prvým signálom, ktorý ľudia postrehnú a od ktorého sa odvíjajú ďalšie konania.

Predstavy o značke

Jedným z cieľov môjho výskumu bolo zistiť, ako respondenti z rôznych regiónov vnímajú značkové oblečenie, či si na takéto oblečenie potrpia a prípadne prečo. Zaujímali ma dôvody, kvôli ktorým sú si mladí ľudia ochotní kúpiť značkové oblečenie a prečo majú túto potrebu.

V Bratislave som sa stretla so 100% zhodou v tom, že mladí ľudia považujú značkové oblečenie za zbytočne predražené. Napriek tomu, ak im to situácia, najmä finančná dovoľuje, sú ochotní si ho kúpiť. Elena (Bratislava, 20 rokov, 12.7.2011) považuje značkový tovar za drahý, ale dodáva, „keď si ho môžem dovoliť, tak si ho rada kúpim. Niečo to pre mňa znamená. Keď som dobre a značkovo oblečená, cítim sa tak lepšie, že možno si to niekto všimne.“ Tomáš tvrdí, že „je to nejaká prestíž určitej skupiny ľudí, čo preferujú nejaké značky a tie značky sa tvária, že nie sú pre každého. Je to skôr také snobstvo.“ Milan (Bratislava, 22 rokov, 24.8.2011) značky uznáva, ale len tie, ktoré sú skateové. Pretože skateovou značkou človek vyjadrí, že patrí do skateovej komunity, ale značkou „Lacoste“ podľa neho nič nevyjadruje, len to, že na ňu má.

Zaujímavým zistením bolo, že všetci respondenti z Bratislavy pri rozhovore spomenuli fakt, že podľa nich je značkové oblečenie zbytočne drahé, či už preferovali značky ako „Gant“ alebo „Levis“, kde sa cena napríklad za pulóver pohybuje okolo 100 eur, alebo patrili do druhej polovice, ktorá preferovala oblečenie a značky cenovo

menej náročné, kde oblečenie stojí aj o viac ako polovicu menej. V ekonomicky slabšej Nemšovej som takéto tvrdenie nepočula ani u jedného respondenta, napriek tomu, že minimálne polovica respondentov preferuje spomínané „drahšie“ značky. U niektorých sa mi ich preferencia v oblečení a značkách tejto cenovej kategórie potvrdila aj pri návšteve šatníka. Na druhej strane, tí respondenti, ktorí podľa ich slov preferujú značky typu „H&M“, „Camaieu“, „Gate“, kde priemerný sveter stojí okolo 20 eur, považovali oblečenie za rovnako kvalitné ako tí, ktorí preferujú spomínané drahšie značky.

Tieto tvrdenia vypovedajú o odlišnom ekonomickom a kultúrnom kapitále, na základe ktorého každý jedinec vníma módu a značku rôznym spôsobom. Primárne je to ovplyvnené sociálnym priestorom, v ktorom jedinec vyrastal, a ktorý ho najviac formoval.

Spoločný názor respondenti zastávali aj na čínske obchody, ktoré pre nich predstavujú posledné miesto, kam by šli nakupovať. „*Tak podľa mňa to značkové oblečenie je oveľa lepšie, ako keď kúpiš u nejakého „Čiňana“ a to už len preto, že keď to operieš, tak od Čiňana to vydrží jeden deň a to značkové môžeš prať, koľko len chceš.*“ (Kristína, Nemšová, 23 rokov, 30.8.2011). Danielovi ide hlavne o to, aby svojim oblečením vynikol a líšil sa od ostatných. „*Kúpim si tričko v športovom značkovom obchode, dám zaň 20 eur a také isté vidím u Čiňanov s tou istou značkou je to totálny fejk a kúpim ho za 5 eur. Šlo ma roztrhnúť od jedu, že ja dám za tričko 20 eur a po meste behajú cigáni, ktorí ho majú za päť. Odvtedy si už také veci ani nekupujem, fakt dávam prednosť takým značkám, ktoré sú možno serióznejšie a nemá ich každý*“ (Daniel, Nemšová, 25 rokov, 16.8.2011).

Ak by sme to zhrnuli, to, čo vedie respondentov ku kúpe a preferenciám značkového oblečenia najviac, je predstava, že takéto oblečenie je kvalitnejšie. Takmer všetci uznávajú, že značka sa rovná kvalita, ale tiež tvrdia, že nie vždy to platí, a podľa ich slov, aj dobrá značka vie klamať. Vtedy prichádzajú do úvahy ďalšie dôvody, kvôli ktorým si mladí ľudia kupujú značkové oblečenie. Je to určitá túžba po jedinečnosti, prestíž a snaha odlíšiť sa a vyniknúť.

Okrem Milana, ktorý sa radí ku „skateovej“ skupine mi žiadny respondent neuviedol, že sa na základe značiek chce priradiť k nejakej sociálnej skupine, s ktorou by zdieľal prostredníctvom značiek určitú skupinovú identitu. Keďže takmer všetci moji respondenti sú orientovaní na značkový tovar, čo znamená, že nakupujú v značkových obchodoch rozličných cenových kategórií, výberom konkrétnych značiek sa do určitých skupín začleňujú, a tým sa aj odlišujú od ostatných. Zaraďujú sa do sociálnej skupiny, s ktorou zdieľajú rovnakú preferenciu v značkách, zároveň sa odlišujú od tých, s ktorými tieto preferencie nezdieľajú. Svoj výber oblečenia prispôsobujú z časti tomu, ako chcú, aby ich videli ostatní ľudia.

Oblečenie a značky ako nástroje sociálnej kategorizácie

Oblečenie slúži ako nástroj identifikácie jedincov, a z veľkej časti sa podieľa na tvorbe mienky o druhom človeku, najmä pri prvom stretnutí. Oblečenie nám slúži ako istý druh nápovedy, ktorý nám pomáha vytvoriť si nejakú predstavu o danom človeku. Je to prostriedok, na základe ktorého usudzujeme postavenie ľudí v spoločnosti, ich status, dokážeme odhadnúť povolanie, ale aj životný štýl a postoj daných jedincov. Vo veľkej miere sa podieľa na tvorbe prvého dojmu. Zaujímalo ma, akú úlohu v tvorbe mienky o druhom človeku zastáva móda a obliekanie a akú úlohu zohráva, čo sa týka kategorizovania ľudí.

V Bratislave som sa stretla vo väčšine prípadov s tvrdením, že oblečenie sa výrazne podieľa na tvorbe názoru o druhom človeku. Podľa mojich respondentov sa dá na základe obliekania odhadnúť do istej miery jeho zamestnanie, postavenie v spoločnosti, životný štýl a postoj.

Elena súdi druhého človeka podľa oblečenia, ale nikdy si nemôže byť istá, že prvý dojem je aj správny dojem. Podľa nej „niekedy je to ťažké, lebo aj človek z nižšej vrstvy sa vie nahodiť a naopak, ale robím to aj ja, že podľa oblečenia súdim ostatných, že tak ten je asi z lepšej rodiny, alebo ten

sa má dobre (Elena, Bratislava, 20 rokov, 12.7.2011)“. Denis (Bratislava, 29 rokov, 9.7.2011) si myslí, že tvorba mienky a sociálna kategorizácia majú svoju úlohu v dnešnej spoločnosti. „V práci to od nás vyžadujú, aby sme neurobili nejaký zlý dojem na zákazníkov, poprípade potencionálnych zákazníkov, takže tam to oblečenie by malo vyjadrovať istú našu profesionalitu. Aj keď ja si myslím, že je to iba obal, vôbec to nič nehovorí o kvalitách tých ľudí a pekne sa dokáže dnes obliecť už každý.“ Podľa respondentov sú ľudia veľmi často hodnotení na základe oblečenia, z akej sociálnej skupiny daný človek pochádza, akú hudbu má rád, a tiež aké sú jeho preferencie. Milanovi oblečenie podľa svojich slov pomáha pri zaraďovaní si druhého človeka a hlavne vie odhadnúť, nakoľko je mu daný človek sympatický a ako si s ním bude rozumieť. „Keď vidím niekoho, kto príde fakt v drahom oblečení, tak si hneď poviem, že no tak ty si asi skôr rozmaznaný alebo tak, že neviem, či si s tebou budem až tak rozumieť, že či sa vôbec so mnou budeš baviť. Vidím, že niekto je oblečený podobne ako ja, viem, že si s ním budem rozumieť, lebo ho asi bavia podobné veci. Keď vidím, že má niekto na sebe samé tie bitkárské Lonsdale, Everlast a podobne, tak si poviem, že aj s tebou si možno budem rozumieť, ale ty asi nebudeš presne tá istá krvná skupina ako ja“ (Milan, Bratislava, 22 rokov, 24.8.2011).

Podľa tohto tvrdenia môžeme usúdiť, že vkus a výber oblečenia má v určitých situáciách vplyv aj na výber kamarátov, prípadne aj životných partnerov, pričom najviac pravdepodobné je to práve v takých sociálnych skupinách a subkultúrach, v akej sa pohybuje aj Milan. Teda nejde len o štýl obliekania, ale zároveň aj o zachovávanie podobných preferencií a vyznávanie určitých hodnôt. Konkrétne Milan tvrdí, že najviac kamarátov má „skaterov“ a „bikerov“ a tiež sa mu napríklad najviac páčia oblečené dievčatá ako on, teda v „skateových“ veciach a značkách a pripúšťa, že si hľadá partnerku v komunite, v akej sa pohybuje aj on. To isté tvrdí aj Martin z Nemšovej, podľa ktorého v Nemšovej to funguje tak, že: „keď príde niekto nový do mesta a chce ísť niekde na pivo a chce zapadnúť, tak si myslím, že by bolo vhodné, aby mal rovnaký štýl obliekania

ako tí, ku ktorým chce zapadnúť, pretože v Nemšovej sa to tak kategorizuje na rôzne štýly obliekania a každý človek je s tou svojou skupinkou“ (Martin, Nemšová, 23 rokov, 22.7.2011).

V Nemšovej som sa stretávala s rovnakými odpoveďami typu, že v terajšej spoločnosti má obliekanie veľmi veľký vplyv pri prvom kontakte s nejakým človekom, a každému sa už aspoň raz stalo, že oblečenie bol prostriedok, vďaka ktorému si utvoril názor na daného človeka, pretože je to prvá vec, čo si všimne človek na tom druhom. Niektorí sa snažia nesúdiť druhých na základe obliekania a vždy si vytvoríť názor na človeka, až keď ho spoznajú.

Na druhej strane Daniel si na základe oblečenia nezaradí človeka len podľa povolania, sociálnej skupiny, ale z jeho výpovede sa dá vyčítať, že si utvorí názor aj na charakter človeka. *„Každý predsa, keď sa pozrie na človeka, ktorý má luxusné sako od Alaina Delona, tak hneď si ho zaradím, že je to manažér, ktorý sa vyzná a môže si to dovoliť. A keď zbadám človeka, ktorý má v sandáloch ponožky vytiahnuté po kolená tak si pomyslím, že je to debil, čo asi nie je normálny a je rád, že sa vôbec obliekol a ide na jedno pivo do krčmy“ (Daniel, Nemšová, 25 rokov, 16.8.2011).*

Z výpovedí respondentov aj v Bratislave, aj v Nemšovej môžeme hovoriť o prevládajúcej predstave, že na základe oblečenia sa dá najmä pri prvom kontakte odhadnúť sociálne zaradenie, povolanie, životné presvedčenie a životný štýl jednotlivca. Niektorí sú presvedčení, že oblečenie môže vypovedať aj o povahe a charaktere ľudí, avšak väčšina si myslí, že aj keď sa niekto neoblečie pekne, neznamená, že je to zlý človek. Väčšina respondentov si myslí, že v dnešnej spoločnosti funguje pravidlo „Šaty robia človeka“, avšak slúži nám len pri prvom styku s neznámym človekom a nevytvárame si názor na druhého jedinca len na základe oblečenia. Z toho vyplýva, že v dnešnej spoločnosti je oblečenie to prvé, čo si ľudia všimnú na cudzích ľuďoch a na základe čoho si o človeku utvoria názor a teda takéto zaradenie si človeka do určitej kategórie nastáva ešte skôr, ako sa neznámy

jedinec prejaví.

Šaty robia človeka?

To, na čom sa zhodli všetci respondenti aj z Bratislavy aj z Nemšovej je predstava, že ak je človek oblečený serióznejšie a značkovo, napríklad u muža je to oblek a u ženy kostým, tak ľudia majú automaticky k nemu väčšie sympatie a považujú ho za dôveryhodnejšieho. Jaro (Nemšová, 23 rokov, 21.7.2011) uviedol príklad z vlastnej skúsenosti, ktorý potvrdzuje toto tvrdenie. *„Už sa mi raz stalo, že som bol na úrade práce a prišiel som tam normálne len v tričku, mal som nejaké nohavice a neviem či to bolo možno tým, že som vyzeral možno menejcenný, tak boli odporné tie pracovníčky na mňa a tak ďalej. A o mesiac neskôr prídem v Lacoste tričku, v značkových nohaviciach, teniskách a tak ďalej, a zrazu to bol úplne iný prístup. V podstate vyhovel mi okamžite, neboli odporné, nemusel som čakať, tak isto aj niektorí ľudia, mám známych, ktorí podľa oblečenia, auta, a proste topánok dokážu zhodnotiť či je človek super, alebo nie. Pokiaľ máš všetko značkové a drahé tak je super.“* Podobnú skúsenosť mal aj Martin (Nemšová, 23 rokov, 22.7.2011), zhodou okolností sa mu to stalo tiež na úrade práce. *„Áno rozhodne sa mi to stalo a, samozrejme, to príjemné nebolo, ale tam už trošku nie je chyba vo mne, ale v charaktere tých ľudí, alebo nejakej hlúpej ideológii, že škaredo oblečený človek je automaticky škaredý a zlý. Prišiel som v lete na úrad práce, mal som maskáče a čiňanky, tetovanie bolo vidno, jednak ma pár ľudí predbehlo, ale to nemusí byť kvôli oblečeniu, ale aj to jednanie, ten prístup tej zamestnankyne nebol taký, aký by mal byť v tom zamestnaní, nebol profesionálny. Ja som tam cítil také malé opovrhovanie, ale nechcela to dávať moc najavo, ale to človek spozná aj na tóne hlasu, aj na výrečnosti, takže myslím, že tu sa mi to stalo.“*

Aj Jaro aj Martin pochádzajú z Nemšovej a tieto situácie sa im stali na úrade práce v Trenčíne. V Bratislave sa situácia veľmi nelíši, keď mi Janka (Bratislava, 28 rokov, 15.8.2011) z pohľadu bývalej čašníčky uviedla, že *„keď prídu do baru hostia, nejakí muži v oblekoch, tak určite sa k nim správa*

človek inak, ako keď mu tam prídu chlapi v monterkách. Určite sa k tým v oblekoch správa viac ochotnejšie ako k tým, čo tam prídu v monterkách a vypýtajú si pivo. Tak tých si len odskáče a nerieši ich a nestará sa o nich.“

U niektorých respondentov vládne predstava, že značkovo oblečené osoby vzbudzujú väčšiu dôveryhodnosť a rešpekt. S tým avšak nesúhlasia všetci, pretože podľa slov respondentov, by človek mal pôsobiť ako komplex a to, že má človek veľa peňazí a oblieka sa značkovo neznamená, že si zaslúži viac rešpektu ako hocikto iný. „*Napríklad pekne sa obliekajú tie rôzne „celebritky“, ale však to vyzerá hneď na prvý pohľad hlúpa. Tie rôzne botoxové barbíny čudné ja nemusím. Takže to asi ani nie. Veľakrát sa stane, že ten človek je dobrák od srdca, alebo je fakt odborník, ale proste nemá naozaj na to oblečenie, že neuplatnil sa alebo nemal možno toľko šťastia, aby sa dostal k peniazom a vedel si kúpiť to oblečenie“* (Michaela, Bratislava, 30 rokov, 22.8.2011). Ján takisto zastáva názor, že ľudia, ktorí schválne vystavujú na obdiv svoje drahé kúsky značkového oblečenia a doplnkov nie sú preňho dôveryhodnejší, ale sú to ľudia, ktorí majú potrebu sa ukazovať. „*Častokrát sú pre mňa sedláci takí ľudia aj v tých značkových oblečeniach, s obrovskými nápismi, ktorí sa až tak hrdia, že čo majú na sebe. Že proste v 21. storočí si ide svoje ego posilňovať tým, čo si oblečie, alebo niečím drahým, čo si dá na seba. Akože sedlák v inteligenčnom slova zmysle“* (Ján, Bratislava, 26 rokov, 12.8.2011).

Aj v Nemšovej si respondenti myslia, že keď má niekto prehnane veľa značiek nevypovedá to o jeho kvalitách, ale skôr o jeho pocite dokazovať si svoju dôležitosť a chváliť sa tým, že na ne má.

Ľudia si vytvárajú názor na druhého človeka na základe materiálnych statkov, ktoré vlastní a ktorými sa prezentujú. Naša mienka o druhom človeku nepochybne vzniká aj na základe oblečenia. Aj keď podľa respondentov sú sympatickejší upravení ľudia, ktorí nosia najčastejšie značkové a kvalitné veci, nie je to však pravidlom. Oblečenie nám slúži ako „vstupná brána“ pri prvom kontakte s cudzím

človekom, avšak neskôr táto jeho funkcia zaniká a ľudia si postupne tvoria o ostatných mienku na základe iných vecí, ktoré sa už týkajú ich konkrétneho prejavu. Značky sa na tvorbe mienky podieľajú iba u ľudí, ktorí ich hlbšie vnímajú, ktorí im prikladajú dôležitosť a ktorí aj seba samých zaraďujú do určitých skupín na základe značiek.

Komparácia – Bratislava vs. Nemšová

Na záver som sa snažila zistiť, aké sú rozdiely medzi vnímaním módy a značkového oblečenia ako súčasti každodenného života, medzi respondentmi z Bratislavy a Nemšovej. Pokúšala som sa zistiť, či sa toto chápanie a vnímanie módy v niečom líši, alebo či sa tieto rozdiely postupne strácajú.

Podľa Katky (Bratislava, 26 rokov, 10.7.2011) v Bratislave vo veľkej miere ľudia kladú dôraz na obliekanie a na značky: „*Tuto sú podľa mňa od malička deti vychovávané v takom duchu, aj medzi spolužiakmi vidia, že ten, kto ma značkové oblečenie, tak je niečo viac. Deti si medzi sebou závidia a potom chcú aj oni mať len značkové tenisky a trička to postupne prechádza do dospelosti, a my sme Slováci veľmi materialistický národ, čiže celkovo to máme už tak vštepené, že si dosť potrpíme na takýchto značkových veciach a na materiálnych statkoch a v Bratislave to funguje podľa mňa obzvlášť.“* Ostatní respondenti súhlasia s týmto názorom a myslia si, že na obliekanie si potrpia najviac mladí ľudia, ktorí chcú mať najnovšie trendy a všetko, čo je moderné, pretože sa chcú prispôbiť dobe, zapadnúť a byť vyhľadávaní v spoločnosti.

Milan (Bratislava, 22 rokov, 24.8.2011) si myslí, že v dnešnej spoločnosti je to už iba o značkách. „*Mám veľa kamarátov, ktorí si tiež dajú vyslovene na tom záležať, aká je to značka. Mám kamaráta, čo si kúpi tričko za 80 eur, ktoré podľa mňa je veľmi škaredé a nie je na ňom žiaden obrázok, ale vzadu na rukáve je malá Nike fajka, neviem, ako sa volala tá kolekcia, tak kvôli tej kolekcií si kúpil to tričko, ktoré bolo podľa mňa za tú sumu absurdné. Čiže ľudia si dajú na tom veľmi záležať.“*

Tomáš si všimol v bratislavskej

spoločnosti určitý trend, že niektorí ľudia chcú dať najavo niečo, na čo nemajú a kupujú si drahšie veci len kvôli tomu, že chcú vyzerat', že na ne majú. Jedná sa o oblečenie, ktoré je častokrát drahšie, ako si môžu dovoliť. Na druhej strane sú v Bratislave podľa neho ľudia, ktorí sa o to absolútne nezaujímajú. Podobný názor zastávajú aj ďalší, podľa ktorých tým, že je Bratislava ekonomicky najsilnejší región, je tam život hektickejší a človek je vo veľkom zhone, tým pádom má čo robiť a nad módou toľko nerozmýšľa.

Na základe predošlých výpovedí usudzujem, že respondenti z Nemšovej považujú samých seba za menej zameraných na značku, ako napríklad ľudia z väčších miest, akým je Bratislava. Podľa respondentov sa tam nachádza zopár jedincov, ktorí sa obliekajú pekne, je to „vyššia vrstva“, ale podľa nich je vidno, že si to oblečenie šli kúpiť niekam inam, napríklad do Bratislavy alebo Žiliny. Tým, že v Nemšovej žijú prevažne starší ľudia, väčšina obyvateľov nekladie na odievanie a módu veľký dôraz, ale skôr na to, ako sa človek prezentuje svojim správaním, nakoľko sa tam väčšina ľudí pozná a vie si jeden druhého niekam zaradiť.

Ivana si myslí, že v Nemšovej hrajú značky dôležitú úlohu v tom, že keďže tam žije menej ľudí, ktorí nosia značky, tak keď si ju niekto dá, tak si to ľudia viac na ňom všimajú. Podľa nej je to väčšinou spojené s tým, že ľudia už vedia, kto si v Nemšovej tú drahšiu značku môže dovoliť a kto nie. Toto je opäť spojené s väčšou sociálnou kontrolou, s ktorou sa stretávame v menších lokalitách.

Tak ako v Bratislave, tak aj v Nemšovej si však deti na základnej škole začínajú zakladať na tom, kto má čo oblečené a Slávka (Nemšová, 21 rokov, 23.7.2011) uvádza príklad jej malého brata. „*Mne v jeho veku bolo jedno, že či mám nejaké Adidas topánky alebo čo, ale teraz to majú všetci, tak aj on to musí mať. Oni tým akoby ukazujú, že aj ja mám tie topánky, mám na to, som dobrý, budete sa so mnou kamarátiť, lebo aj ja ich mám.*“ Peter (Nemšová, 21 rokov, 20.7.2011) si tiež myslí, ako aj Slávka, že deti sú vychovávané tak, že pokiaľ nemajú značkové tenisky alebo bundu, tak sa cítia menejcenné a nie sú rovné so svojimi rovesníkmi, ktorí

tieto veci majú. Podľa Petra sa stáva, že deti, ktoré tieto veci majú, to dávajú pocítiť tým, ktoré napríklad tie tenisky Adidas nemajú. Tiež si myslí, že to takto funguje všade, či na dedine, či v meste a Nemšová sa nelíši od tohto príkladu.

Z výpovedí respondentov usudzujem, že v Bratislave veľa mladých ľudí kladie dôraz na obliekanie, na značku, pretože sa chcú prispôsobiť väčšine a nechcú vytrčať. Oblečenie a značky im zaručujú pocit rovnocennosti so svojimi rovesníkmi, ale rovnako aj určitú prestíž v rámci sociálnej skupiny, v ktorej sa pohybujú. Tým, že je Bratislava ekonomicky vyspelá a nachádza sa tam veľké množstvo spotrebného tovaru, sú značkami a módnymi trendmi viac ovplyvnení, ako mladí ľudia v Nemšovej.

V Nemšovej sú respondenti rozdelení na polovicu, kde jedna tvrdí, že si mladí ľudia nepotrpia na oblečení a značkách tak, ako vo veľkých mestách, pretože sa tam väčšina ľudí pozná a ľudia si nezaradujú na základe obliekania. Druhá polovica si myslí, že hlavne u malých detí sa čoraz viac začína presadzovať túžba po značkových veciach, ktoré predstavujú určitý status a aj pocit rovnocennosti ako u respondentov z Bratislavy. Z môjho výskumu vyplýva, že nie v takej miere ako v Bratislave, ale aj v Nemšovej sa začína postupne klásť veľký dôraz na obliekanie a značky. Ľudia v Nemšovej žijú v ekonomicky slabšom regióne ako tí v Bratislave, takže táto situácia sa odvíja aj od výšky príjmov, pretože človek si väčšinou drahšie veci nekúpi, pokiaľ na ne nemá. To však nebráni túžbe ľudí po materiálnych statkoch, po značkových veciach a mladí obyvatelia Nemšovej sa približujú mladým ľuďom v Bratislave. Regionálne rozdiely sa vytrácajú a jediné rozdiely, ktoré ostávajú sa týkajú ekonomických prostriedkov, pretože nie každý jedinec má rovnaký prístup k ekonomickým statkom. Existujú rozdiely medzi sociálnymi skupinami, ktoré sa od seba líšia preferenciami vo vkuse, v móde, v hudbe, ktoré ich ovplyvňujú pri výbere oblečenia.

Záver

Na základe mojich zistení som sa dostala k záveru, že pre respondentov móda znamená prejavenie ich životného štýlu a postoja. Tento pojem sa im spája s obliekaním, cez ktoré vyjadrujú svoju osobnosť a svoje zaradenie.

Obliekanie teda slúži respondentom ako prostriedok, ktorým vyjadrujú svoj životný štýl, svoje zaradenie a to, ako sa prejavujú pred ostatnými a ako chcú, aby ich ostatní brali. Odzrkadľuje sa to buď v príslušnosti k nejakej skupine, v ktorej sa cítia byť zaradení, alebo na druhej strane v odlíšení sa od tých, ku ktorým nepatria. Väčšina respondentov sa snažila zapadnúť do skupiny, v ktorej sa najčastejšie pohybovali, avšak stále bola cítiť nejaká túžba po jedinečnosti a odlíšení sa od ostatných jedincov.

Veľká časť môjho výskumu patrila snahe zistiť, akú úlohu v živote mladých ľudí zohráva značkové oblečenie. Pre väčšinu respondentov sa značkové oblečenie spája s kvalitou, pre ktorú ho vyhľadávajú a kupujú si ho. V Bratislave respondenti uznávajú, že značkový tovar je zbytočne predražený, avšak radšej, ako kúpiť si oblečenie na trhu, volia značkové veci rôznych kategórií a rôznej kvality podľa toho, ako im to dovoľuje finančná situácia. Rovnakým spôsobom prístupujú k značkám aj mladí ľudia z Nemšovej. Podľa názorov respondentov značky obsahujú charakteristiky, ktoré nesú informácie o ich nositeľoch, nie však až v takej veľkej miere, ako sa to deje pri móde. Z toho vyplýva, že nielen na základe druhu oblečenia a módy, ale aj značiek sú respondenti schopní utvoriť si názor na človeka, ktorého vidia prvýkrát. Neplatí to u všetkých respondentov rovnako, ale len u tých, ktorí značkám prikladajú dôležitosť a samých seba zaraďujú do určitej skupiny nielen na základe obliekania, ale aj na základe módných značiek.

S týmto záverom súvisí aj fakt, na ktorom sa zhodli takmer všetci respondenti z oboch regiónov, a teda, že ak je človek oblečený serióznejšie a značkovo, napríklad u muža je to oblek a u ženy kostým, tak ľudia majú automaticky k nemu väčšie sympatie a považujú ho za dôveryhodnejšieho. To, že

majú ľudia oblečenú nejakú na pohľad kvalitnú a značkovú vec, vzbudzuje u respondentov rešpekt, pretože si ho automaticky zaradia ako niekoho, kto má vyšší spoločenský status. Toto vnímanie je odlišné u každého respondenta, podľa toho, čo oni považujú za vyšší spoločenský status, čo je opäť odvodené od sociálneho priestoru, kde vyrastali a habitusu, ktorým sa formujú počas života. Takéto zaradenie si druhého človeka je rozhodujúce len pri prvom stretnutí, ďalej sa to odvíja od toho, ako sa daný človek prejavuje. Platí to aj v prípade respondentov, ktorí cítia lepšie zaobchádzanie zo strany spoločnosti, ak majú oblečené pekné a väčšinou aj značkové oblečenie.

Toto zaradenie však nie je pravidlom, pretože niektorí respondenti si myslia, že značkové oblečenie nevyplýva o kvalitách daného človeka, ale len o tom, že na drahé oblečenie má. Podľa respondentov oblečenie zahaľuje vnútro, ktoré je dôležité spoznať a až potom si spraviť o druhom človeku mienku.

Čo sa týkalo rozdelenia mladých ľudí a ich spotrebného správania pri pojmach móda a značka v oboch regiónoch, v Bratislave veľa mladých ľudí kladie dôraz na obliekanie a na značku, pretože sa chcú prispôbiť väčšine a nechcú vytrčať. Podľa nich oblečenie a značky im zaručujú pocit rovnocennosti so svojimi rovesníkmi, ale aj určitú prestíž v rámci sociálnej skupiny, v ktorej sa pohybujú.

V Nemšovej prevažujú názory, že mladí ľudia sa tam veľmi nelíšia od tých, ktorí žijú vo veľkých mestách, pretože ponuka a tovar je už rovnaká tak v Bratislave, ako aj v Trenčíne. Najmä u mladých detí sa čoraz viac začína presadzovať túžba po značkových veciach, ktoré predstavujú určitý status, ale hlavne pocit rovnocennosti s rovesníkmi, ako u respondentov z Bratislavy. Aj keď sa postupne tieto prvky kultúry presúvajú aj do regiónu ako je Nemšová, stále tu však panuje pravidlo, že ľudia tu nie sú až tak kategorizovaní a hodnotení na základe značiek a obliekania, pretože väčšina ľudí sa tam pozná a svojich obyvateľov hodnotí na základe správania sa a nie na základe obliekania. Výrazným faktorom, ktorý tomuto napomáha je, že v Nemšovej žije oveľa viac starších ľudí, ktorí sa o obliekanie nezauímajú. U mladých

sa však tento trend postupne začína meniť.

Zo záverov, ktoré som uviedla vyššie vyplýva, že respondenti, teda mladí ľudia, prikladajú móde, obliekaniu a v neposlednom rade značkám veľkú dôležitosť. Regionálne rozdiely sa postupne vytrácajú, ale vytvárajú sa rozdiely medzi sociálnymi skupinami, ktoré sa od seba líšia preferenciami vo vkuse, v móde, v hudbe, čím sa potvrdzuje môj predpoklad, ktorý som uviedla v teoretickej časti.

Z výskumu sa ukázalo, že oblečenie znamená pre respondentov viac ako len kus látky, ktorým si zahaľujeme svoje telo. Jeho rola vždy nesie aj určitý symbolický význam. Oblečenie a značky sú predmetmi každodennej spotreby, ktoré sú spotrebované nielen pre ich úžitkovú hodnotu, ale najmä symbolickú.

Zoznam literatúry

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgment of taste*. London: Routledge.

Dulmen van, R. (1999). *Kultura a každodenný život v raném novověku*. Praha: Argo.

Holt, D. B. (2006). Towards Sociology of Branding. *Journal of Consumer Culture*, 6 (3), 299 – 302.

Lipovetsky, G. (2007). *Paradoxní štěstí*. Praha: PROSTOR.

Lipovetský, G. (2002). *Říše pomíjivosti: Móda a její úděl v moderních polečnostech*. Praha: PROSTOR.

Lipovetský, G. (2005). *Věčný přepych*. Praha: PROSTOR.

Miller, D. (1987). *Material culture and mass consumption*. Oxford: Basil Blackwell.

Muggleton, D. (2000). *Inside subculture: the postmodern meaning of style*. Oxford: Berg.

Simmel, G. (2003). *O podstate kultúry*. Bratislava: Kalligram.

Veblen, T. (1999). *Teorie zahálčivé třídy*.

Praha: Sociologické nakladatelství.

Osobný rozhovor:

Daniel, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 16.8.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Denis, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 9.7. 2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Elena, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 12.7.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Ivana, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 20.7.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Ján, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 12.8.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Janka, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 15.8.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Jaroslav, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 21.7.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Katka, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 10.7.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Kika 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 30.8.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Lucia, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 20.8.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Martin, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 22.7.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Lucia Šupáková: Úloha odevnej kultúry v sociálnej prestíži a sociálnych vzťahoch mladých ľudí

Michaela, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 22.8.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Milan, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 24.8.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Peter, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 20.7.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Richard, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 21.7.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Simona, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 18.7.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Slávka, 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 23.7.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

Tomáš 2011. *Názor na módu, obliekanie, značky*. [osobný rozhovor] 14.8.2011. Rozhovor vykonaný autorkou, rozhovor nahrávaný.

WIKIPÉDIA AKO LEGITÍMNY ZDROJ PRE ŠTUDENTSKÉ PRÁCE?

Zuzana Stoláriková, susan.stolarikova@gmail.com

Autorka je študentkou druhého ročníka sociálnej antropológie na magisterskom stupni.

Téme uznania wikipédie ako legitímneho zdroja pri písaní školských prác je v súčasnosti venovaný širší záujem. Názory študentov a pedagógov sa rôznia a pomerne často sa k tejto téme vyjadrujú aj predstavitelia akademickej obce. Akademické autority v oblasti vedeckého písania zaujímajú voči tejto doméne negatívne stanovisko. V iných sférach, kde je možné jej vlastnosti využiť v prospech výučby kritického písania, sa však stretávame s väčším pozitívnym ohlasom. V tomto smere nie je jednoduché zaujať pevné stanovisko, keďže v čoraz väčšej miere silnejú hlasy po internetovej demokratizácii poznania. Zároveň, od študentov sa vyžaduje samostatná tvorba, schopnosť naučiť sa kriticky myslieť a analyticky pracovať. V centre týchto kritérií a polarizácií názorov stojí internetová platforma, ktorej autori odkazujú na starovekú Alexandrijskú knižnicu a ktorej cieľom je bezplatné sprístupnenie informácií každému.

V súvislosti s písaním školských prác môže dôjsť k porušeniu základného pravidla, a to vedieť pracovať s primárnymi zdrojmi, pričom je zrejmé, že sa od študentov očakáva samostatná percepcia textu a následne, jej vhodné začlenenie do práce. Študenti sú často kritizovaní, že bezmyslienkovite

preberajú informácie z akéhokoľvek zdroja, pričom veľa krát nezáleží na tom, či je vybraný text akademicky relevantný; stačí, že je relevantný k téme. Bežným javom býva uvedenie článkov z wikipédie ako bibliografických zdrojov aj v bakalárskych a diplomových prácach, o seminárnych prácach a referátoch nehovoriac. Sčasti je možné tento fenomén pripísať nízkym nárokom pedagógov, alebo pokračovaniu zaužívaného zvyku stredoškolského písania školských prác, kde aj v súčasnosti absentuje akákoľvek snaha vedieť kriticky písať. Staroňová (2011, s.31) uvádza dva hlavné dôvody, prečo je úplne neakceptovateľné používať wikipédiu ako zdroj pri písaní študentských prác. Prvým je poukázanie na fakt, že wikipédia je internetová encyklopédia, ktorú tvoria samotní užívatelia a tým pádom môže obsahovať aj chyby. Druhý dôvod sa zameriava na samotnú tvorbu textu, kedy pri použití wikipédie dochádza k nahradeniu vlastného spracovania literatúry spracovaním neznámym a amatérskym. V kontexte tvorby akademického textu autorka ďalej tvrdí, že wikipédia môže byť dobrým východiskom pri spracovaní neznámej témy, no vždy odporúča návrat k originálnemu zdroju.

Hlavným nástrojom, ktorý wikipédia

zrejme používa na upevnenie autority textu je kolektívne autorstvo, ktoré by však nemalo byť určujúcim pri tvorbe pridanej hodnoty poznania. Adler (2012, s.6) popisuje tri historicky podložené a navzájom súvisiace prístupy, prostredníctvom ktorých je možné vytvorenie pridanej hodnoty textu, ktorej nositeľom je poznanie. Prvou a zároveň najznámejšou, je formálne publikovanie organizáciou, ktorá stavia na reputácii materiálu, z ktorého čerpá. Typickým príkladom je Encyclopedia Britannica. Vysokú kvalitu jej textov zaručuje tím odborníkov, ktorí píšu články, ktoré sú následne podrobené redakčnej kontrole. Druhý prístup je postavený na budovaní znalostí, ktoré pramenia z formálneho vyhlásenia, pretože len vyhlásenia reálneho autora sú považované za pravdivé. Reputácia je tretím prístupom vďaka ktorému dochádza k automatickému priradeniu hodnoty bez toho, aby bolo tvrdenie overené. Pravdivosť zaručuje samotný zdroj, ktorý má tak vysoké renomé, že nie je spochybňovaný. Inými slovami, nie je ani natoľko dôležité kto je autorom myšlienky, ale kde je táto myšlienka uverejnená, pričom tento model môže byť do istej miery zavádzajúci, ak vezmeme do úvahy, ako jednoducho sa dá zneužiť.

Problém hodnoty textu môže, do značnej miery, závisieť od autora, prostredníctvom ktorého získavajú publikované informácie prestíž. Ako však môže byť nositeľom prestíže kolektívny autor s nekonečným množstvom členov, z ktorých drvivá väčšina je ešte k tomu anonymných? Lanier (2006, s.716, In: Luyt a Tan, 2010) tvrdí, že wikipédia je exemplárnym príkladom

toho, ako sa vkladá príliš veľa moci do procesu kolektívneho myslenia na úkor vedomostí jednotlivcov. Predpoklad, že množstvo prispievateľov automaticky znižuje chybovosť dát, je nesprávny, pričom autorovým hlavným argumentom je tvrdenie, že neexistuje reálny predpoklad, že sa toto kolektívne úsilie bude v priebehu času zlepšovať. Na wikipédii môžeme pozorovať reálnu snahu autorov presne uvádzať zdroj a to vytvorením sekcie „Odkazy na článok“. Predpokladajme, že ak by aj študenti reálne čerpali z týchto informácií, stále by pracovali s interpretáciou interpretácie a práca s primárnym zdrojom je z tohto procesu vylúčená. Absencia aktivít vyvíjaných v práci s primárnymi zdrojmi je hlavnou výčitkou pedagógov orientovaných na študentov.

Pozitívny výsledok začlenenia wikipédie do výučby ukázal kurz „Dejiny modernej vedy a spoločnosti“, prebiehajúci v roku 2006 na Yale University, pod vedením Sage Rossa. Podľa Wannemachera (2011, s.88), pozitívnymi efektmi kurzu boli zvýšenie motivácie študentov publikovať svoje vlastné texty, hoci aj anonymne, správne používanie sekundárnych informačných zdrojov ako východisko pri bibliografickom prieskume a tiež argumentácia v prospech alebo neprospech neutrálneho pohľadu na kultúru ako takú, ktorú wikipédia prezentuje. Uvedený príklad by mohol byť dobrým vzorom toho, ako premeniť chyby, ktoré sú wikipédii vytýkané, na kreatívnu snahu o posun písomného prejavu študentov.

Využitie wikipédie ako vstupnej brány pri tréningu posúdenia vierohodnosti zdroja, je príklad štúdie Harouniho (2009,

s.477), ktorej praktická časť bola realizovaná v stredoškolskom prostredí. Práve vďaka internetovej encyklopédii dokázal autor svojim študentom sprostredkovať reálne prepojenie jednotlivých zdrojov pri výstavbe textu. Výstupom štúdie bolo zistenie, že po objasnení nárokov na zdroj a po percepcii najčastejších chýb, ktorých sa wikipédia dopúšťa, sú študenti viac naklonení myšlienke podrobovať zdroje, z ktorých čerpajú, väčšej kritike.

Iným dôvodom, prečo by bolo vhodné zahrnúť wikipédiu do procesu výučby na školách, môže byť zapojenie študentov do samotnej tvorby jej vlastných článkov. Cieľom projektu Prírodovedeckej Fakulty Karlovej Univerzity, tzv. ambasádorského programu v zimnom semestri 2011/2012, bolo začleniť študentov českých univerzít do písania článkov pre Wikipédiu (Brož a Dostál, 2012). Študenti predmetov Ochrana prírody a krajiny, pod vedením Jiřího Reifa, a poslucháči kurzu Pokroky v imunológii, pod dohľadom Jana Černého, mohli tak spracovať príspevky na vybrané imunologické témy, ktoré sú pre bežných prispievateľov wikipédie ťažké na spracovanie. Autori príspevku poukazujú na fakt, že študenti tak mali jedinečnú možnosť vyskúšať si písanie textu za pomoci citácií, pripomienkového konania i prezentácií svojho úsilia. Medzi kladne hodnotenými prednosťami predmetov vystupovala do popredia spokojnosť s tým, že práce neskončia len v „šuflíku“, ale že budú k dispozícii širokému zástupu čitateľov wikipédie. Originálne riešenie, ktoré môže byť príkladom toho, ako skombinovať priebežné hodnotenie, záverečnú prácu, výslednú

známku, a k tomu všetkému motivovať študentov vytvárať odborné texty za pomoci platformy, ktorá je dostupná zadarmo.

Hoci sa wikipédia môže javiť ako neprijateľná pre akademickú obec, mohla by byť praktickým nástrojom pri výučbe tvorivého písania a sprostredkovateľom pri tréningu efektívnejšieho a kritickejšieho vyhľadávania zdrojov. Ďalším pozitívnym faktorom, ktorý by mohol vyplývať zo začlenenia wikipédie do edukačného procesu, je tréning správneho citovania. Ten by mohol byť súčasťou seminárov, ktoré sa, hoci aj čiastkovo, zaoberajú etikou citovania.

Umožniť komukoľvek publikovať je zrejme najsilnejším motivačným faktorom stabilných prispievateľov wikipédie. Wikipédiu totiž tvorí hierarchizovaná komunita, ktorú tvoria dobrovoľníci - väčšinou amatérski nadšenci. V rámci tejto komunity existuje niekoľko „tried“. Systém umožňuje prepracovať sa z obyčajného anonymného prispievateľa až na pozíciu regionálneho správcu či systémového operátora. Meyers (2006, s.169) tvrdí, že komunitu tvoria neregistrovaní užívatelia, ktorých je najviac. Ďalej ju tvoria registrovaní užívatelia, systémoví operátori, administrátori a samotní tvorcovia. Najväčší kariérny skok samozrejme predstavuje zmena z registrovaného užívatľa na systémového operátora. Medzi právomoci systémového operátora patrí celá rada činností, ktoré zásadným spôsobom formujú obsah platformy. V prvom rade chránia samotnú stránku. Ďalej majú prístup k administrácií článkov, užívateľských účtov a IP adries. Na dosiahnutie takejto funkcie je nutné byť nominovaný a získať nadpolovičnú väčšinu

hlasov iných operátorov a prejsť mnohými byrokratickými procesmi, kým sú tieto právomoci udelené. Je možné predpokladať, že práve systémoví operátori sú tými osobami, ktorých zásahy majú významný vplyv na imidž stránky. Ak sa však sústredíme len na jednu konkrétnu osobu, ktorá túži po uznání, je možné, že ňou bude iba jedna. Tou je osobnosť autora, ktorá sa zrejme túži prejavíť prostredníctvom svojho textu. Myslím si, že problém autorizácie alebo anonymity nie je pre autorov natoľko dôležitý, ako pocit spokojnosti, ktorý sa môže dostaviť len po publikovaní ich diela. Pre samotné publikovanie však existujú aj iné alternatívy.

S ambíciou konkurovať dóménam typu wikipédia prišiel v roku 2007 Google. Ako uvádza Bártík (2012), projekt, ktorý začal naplno fungovať v roku 2008 dostal názov Knol. Jeho hlavná prednosť spočívala nielen v presnom uvádzaní zdrojov, ale pripúšťal aj názorovú pluralitu, na rozdiel od wikipédie, ktorá sa vždy usilovala o vytvorenie jedného autoritatívneho článku ku každému heslu. Každý článok bol v internetovom vyhľadávачi Google označený s malým k, mal vždy jedného autora alebo autorský kolektív, autor článku mohol pripustiť komentáre, čím získaval podnety od svojich čitateľov. Autori tak mohli publikovať výsledky svojich výskumov, články a eseje. Veľmi skoro však začali vznikať problémy, pretože väčšina užívateľov nechcela alebo nedokázala dodržiavať predvolený encyklopedický štýl. Knol sa stal blogovacou platformou. Pri absencii kvalitných článkov vykazoval irelevantné výsledky vyhľadávania na základe preferencií väčšiny. Od roku 2009 prestalo

článkov pribúdať a koncom roku 2011 Google oznámil, že projekt Knol bude ukončený. Projekt síce mal víziu vytvoriť priestor pre akademické texty, ktoré by zároveň splňali podmienku presného uvádzania zdrojov, ale tým, že nemal presne zadefinované užívateľské podmienky, skĺzol na chaotické more blogov. Dôvod, prečo uvádzam práve túto, dnes už neexistujúcu platformu je ten, že na rozdiel od wikipédie nemal Knol presne zadefinované pravidlá, poprípade, návody na vytváranie alebo editovanie článkov. Je zrejme, že Google chcel podporiť aj naďalej potenciál, ktorý Knol mal a tiež chcel zachovať texty tvorcov, ktoré boli na ňom uverejnené. Preto 30. apríla 2012 zablokoval vkladanie nových príspevkov, no zároveň umožnil prispievateľom export svojich článkov. Bolo tak možné urobiť až do 1. októbra 2012. Hölzle (2011) poukazuje na skutočnosť, že Google takmer okamžite ponúkol alternatívu. Bola ňou aplikácia s názvom Annote, ktorá nadväzovala na Knol. Autori tak mohli svoje texty importovať do nového prostredia. Predpokladáme, že Google vo veľkej miere vyhovel majoritnej skupine prispievateľov, ktorá prejavila v tom období tendenciu uverejňovať svoje príspevky formou blogu.

„Blogovanie“ je aktuálne trendový a známy spôsob, akým môže ľubovoľný užívateľ internetu vytvárať akúsi vlastnú formu webovej stránky, prostredníctvom ktorej uverejňuje svoje texty alebo fotografie. Túto možnosť ponúka veľké množstvo webových stránok. Samozrejmosťou býva prepojenie a systém zdieľania s inými sociálnymi sieťami. Tiež je možné jednotlivé príspevky komentovať inými užívateľmi. Platforma

od Googlu, ktorá je pokračovateľkou neúspešného Knol-u nesie názov Annotum. Ako navádza sama Používateľská príručka internetovej stránky Annotum (2012), po vytvorení používateľského konta je možné využívať všetky možnosti editovania a následného publikovania textu. Samotná stránka uvádza, že platforma je postavená na obľúbenom blogovacom systéme Wordpress, ktorý umožňuje:

- tvorbu magazínu spojeného s blogom,
- uverejňovať články s prehľadom použitej literatúry,
- ponúka tri druhy obsahov: príspevok pre blog, stranu a odborný článok,
- dokáže archivovať históriu zmien u jednotlivých článkov,
- podporuje viacnásobné autorstvo.

Ak by sme si dovolili vytvoriť porovnanie s wikipédiou, môžeme si všimnúť funkcie, ktoré wikipédii (okrem druhého a posledného spomenutého) chýbajú a tým môžu znižovať relevanciu textu.

Autorizácia textu sa na jednej strane môže zdať ako zložitý systém pravidiel oklieštený aplikáciami a platformami. Na strane druhej, môže byť rozmanitosť ponúk, kde svoj text publikovať bez nároku na honorár, zaujímavým spôsobom sebarealizácie a demokratizáciou poznania, ktorý nie je limitovaný peniazmi. Príkladom internetovej encyklopédie, ktorej hlavným atribútom je to, že je spoplatnená, je už raz spomínaná Encyclopedia Britannica. Na svojej webovej stránke garantuje stopercentnú vierohodnosť informácií, bez faktografických

chýb. Články sú vytvárané profesionálnym tímom odborníkov a charakteristické presným uvádzaním zdrojov (Encyclopedia Britannica, 2012). Ak je však členstvo podmienené poplatkom, je jasné, že prístup k informáciám nie je umožnený každému.

Vynára sa však otázka, či aj v Britannice sú uvádzané všetky informácie správne. Veď pri každej ľudskej činnosti dochádza k zlyhaniu, tak prečo práve nie v tomto prípade? Rovnako ako pri wikipédii, aj príspevky v Britannice nesú odtlačok kolektívneho autorstva. Môžeme sa sami seba spýtať: nie je práve jednou z hlavných demokratických čŕt človeka 21. storočia slobodný prístup k informáciám, ktorý by nemal byť limitovaný peniazmi? Jednou z odpovedí môže byť, že práve to je jedným z dôvodov, prečo sa wikipédia teší toľkej popularite a narastajúcemu počtu článkov. Podľa môjho názoru, napriek tomu, že projekty ako Wordpress alebo Blogspot sú oproti iným doménam, typu Britannica, len v začiatkoch, mohli by sa stať príkladom (a domnievam sa, že aj do veľkej miery sú) iným blogovacím platformám. Zahŕňajú v sebe viacero funkcií, prostredníctvom ktorých majú autori možnosť neustále pracovať na svojom písomnom prejave. Jednotlivé funkcie nie sú len doplnkami, ale aj efektívnymi nástrojmi ako text zatriktívniť. Myslím si, že v takomto prostredí by mali možnosť zaujať aj akademické texty, ktoré by sa mohli vymaniť zo stereotypnej predstavy jednofarebných internetových databáz. Nemali by byť preto podceňované všetky spomenuté spôsoby zdieľania informácií a snaha zapojiť uvedené platformy do vzdelávacieho procesu.

Predstavitelia akademickej obce by sa tak mohli aktívne zapojiť do procesov tvorby textov, čím by publikovaný text nadobudol, prostredníctvom uvedenia autorít, pridanú hodnotu a mohol sa tak stať hodným toho, aby bol všeobecne prijímaný ako relevantný zdroj pre študentské práce. Prioritou v tejto oblasti by mal byť vyšší záujem zo strany predstaviteľov akademickej obce aktívne sa podieľať na takejto činnosti a rovnako aj vyčlenenie finančných prostriedkov zo strany univerzít na vývoj informačných technológií, prípadne efektívnejšie využívanie dotácií z rôznych fondov a grantových programov, ktoré sa zameriavajú na informačné technológie. Bolo by vhodné nájsť taký spôsob riešenia, ktorý by napomohol k syntéze uvedených príkladov a navrhovaných riešení a tým pádom by eliminoval negatívne asociácie, ktoré môžu domény ako wikipédia vyvolávať ak sú postavené do vzťahu s relevanciou zdroja. Považujem za dôležité predchádzať predsudkom voči internetovým doménam, ktoré nenesú vo svojej hlavičke univerzitný erb, pretože informácie sú moc, ktorá nemusí byť len výsadou akademickej aristokracie.

Pre potreby tréningu kritického výberu zdrojov, myslenia a tvorivého písania je wikipédia pravdepodobne veľmi vhodná. Osobne považujem za správne, že nie je prijímaná ako zdroj pre študentské práce. Uvedenie takéhoto zdroja nepredstavuje pre text pridanú hodnotu, najmä v súčasnosti, kedy je mnoho relevantných zdrojov voľne dostupných. Preto nie je nutné uchýľovať sa k tomu, čo už raz niekto napísal, nehovoriac o vylúčení tvorivého procesu, ktorý je

základným predpokladom akéhokoľvek písania. Zhrnutie informácií, ktorých výber podlieha subjektívnemu výberu neznámeho autora a informácií, ktoré navyiac už raz prešli procesom interpretácie, nesmú predstavovať relevantný, primárny zdroj pre študentské práce.

Zoznam bibliografických údajov

- Staroňová, K. (2011). Vedecké písanie. Ako písať akademické a vedecké texty. Martin: Vydavateľstvo Osveta.
- Harouni, H. (2009). High School research and Critical Literacy: Social Studies With and Despite Wikipedia. *Harvard Educational Review*. Cambridge: Harvard Education Publishing Group. Vol. 79, No. 3., s. 473-539.
- Luyt, B. a Tan, D. (2010). Improving Wikipedia's Credibility: References and Citations in a Sample of History Articles. *Journal of The American Society for Information Science and Technology*. Cambridge: Cambridge University Press. Vol. 61, No. 4, s. 715-722.
- Meyers, K. S. (2006). Wikimmunity: Fitting the Communications Decency Act to Wikipedia. *Harvard Journal of Law and Technology*. Cambridge: Cambridge University Press. Vol. 20, No. 1, s. 164-205.
- Wannemacher, K. (2011). Experiences and perspectives of Wikipedia use in higher education. *International Journal of Management in Education*. Celje: International School for Social and Business

Studies. Vol. 5, No. 1, s. 79-91.

Adler, T. B. (2012). Wikitrust: Content-Driven Reputation for the Wikipedia. Dizertačná práca. Santa Cruz: University of California

Encyclopedia Britannica. (2012). Registration. [online]. [citované 6.10.2012]. Dostupné na internete: <https://safe1.britannica.com/registrations/signup.do?partnerCode=EBOPTPCPGDHDR_MDL_EUR>

Bártík, F. (2012). Encyklopedie Knol společnosti Google: Co byla zač a proč nepřežila, 19.4.2012. [online] [cit. 6.10.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.linuxexpres.cz/software/encyklopedie-knol-spolecnosti-google-co-byla-zac-a-proc-konci>>

Hölzle, U. (2011). More spring cleaning out of season., 22.11.2011. [online] [cit. 6.10.2012]. Dostupné na internete: <<http://googleblog.blogspot.sk/search?q=Knol>>

System Vision and Use Cases. (2012). [online] [cit. 6.10.2012]. Dostupné na internete: <<http://annotum.org/system-vision-and-use-cases/>>

Wikipedia: How to edit a page. (2012). [online]. [cit. 6.10.2012]. Dostupné na internete: <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Wikipedia:How_to_edit_a_page&redirect=no>

Dostál, V., a Brož P. (2012). Studenti Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze se zapojují do tvorby české Wikipedie. [online] [cit. 6.10.2012]. Dostupné na internete: <<https://www.natur.cuni.cz/fakulta/aktuality/studenti-prirodovedecke-fakulty-univerzity-karlovy-v-praze-se-zapouji-do-tvorby-ceske-wikipedie>>

prirodovedecke-fakulty-univerzity-karlovy-v-praze-se-zapouji-do-tvorby-ceske-wikipedie>

SEBAREFLAXIA Z TERÉNNEHO VÝSKUMU ANTROPOLÓGA (ÚVAHA)

Michal Uhrin, uhrinmichal@yahoo.com

Študent tretieho ročníka bakalárskeho stupňa Etnológie

na Katedre etnológie a muzeológie, Univerzity Komenského v Bratislave.

Témou tohto príspevku je reflexia antropologického terénneho výskumu a sebareflaxia výskumníka. Reflexiu výskumu považujem za najväčší prínos postmodernej antropológie. Už pred nástupom postmodernizmu, niektoré antropologické diela a práce obsahovali kapitoly o sebareflexii. Avšak až postmoderná antropológia v plnej miere poukázala na jej dôležitosť. Myslím si, že najmä počas prvých terénnych výskumov je reflexia mimoriadne dôležitá. Mala by odhaliť chyby a nedostatky výskumu, ale aj chyby a nedostatky nachádzajúce sa v práci, ktorá je napísaná na základe terénneho výskumu.

Postmoderna nepochybne otriasla nielen antropológiou, ale celou vedou vôbec. Napriek všetkým oprávneným výčitkám priniesla, tak ako každý smer, aj niektoré zaujímavé teoretické a metodologické poznatky a nástroje. Jedným z nich je reflexia výskumu. V príspevku budem analyzovať aj emócie, ktoré som prežíval počas výskumu. Niektoré časti budú možno pôsobiť príliš osobne, chcem však v praxi vyskúšať klady a zápory prístupu postmodernej sebareflexie.

Reflexiu považujem za nevyhnutnú súčasť antropologických výskumov. Podľa

môjho názoru by takáto reflexia mala byť súčasťou nielen prác písaných odborníkmi, ale aj študentami. Myslím si, že keď študent sám reflektuje metodologické a metodické chyby, ktorých sa dopustil počas výskumu, analyzuje tieto chyby a určí ich pôvod, v budúcnosti sa im bude ľahšie vyhýbať. Čím sa samozrejme zvýši kvalita výskumov a napísaných prác.

Rovnako si myslím, že samotný autor by mal byť medzi prvými, ktorí poukážu na metodologické a teoretické nedostatky a chyby výskumu a napísaných textov. K ich odhaleniu dopomáha aj reflexia. Takúto formu sebakritiky v žiadnom prípade nevnímam, ako by sa niekomu mohlo zdať, ako „znehodnocovanie“ vlastnej práce. Vnímam ju ako snahu o zdokonaľovanie sa. Výskumník týmto spôsobom ukáže, že si je vedomý vlastných nedostatkov. Ak sa chce niekedy stať serióznym vedcom, je viac ako ochotný pracovať na ich odstránení.

Nie je úplne ľahké, teda aspoň v mojom prípade, prijať kritiku. Samozrejme, že mám na mysli konštruktívne ladenú kritiku. Pri písaní akejkoľvek odbornej práce, eseje alebo reportu vytvára študent či vedec „niečo“. Ak

je toto „niečo“ kvalitné, autor je na to právom hrdý. O to horšie autor vníma, toto je určite do veľkej miery individuálne, keď mu niekto jeho „niečo“ pošliape svojou kritikou ako bábovku na pieskovisku. Toto „pošliapanie“ je nutné chápať ako možnosť na postavenie bábovky lepších tvarov a proporcií, chuti asi ťažko, ale o tu teraz nejde. A preto ma bude nesmierne tešiť, keď sa ľudia zbavia pocitu, že musia brániť za každú cenu svoje bábovky voči akýmkoľvek šľapancom.

Ešte v úvode by som rád dodal, že táto práca je mojím „experimentom“ s postmoderným spôsobom písania a „uvažovania“.

Príspevok je rozdelený na dve časti. Prvá sa zaoberá terénnym výskumom realizovaným na konci prvého roka môjho štúdia etnológie na katedre Etnológie a Muzeológie Univerzity Komenského v Bratislave. Druhá časť je písaná na základe výskumu, ktorý som uskutočnil v rámci písania bakalárskej práce. V práci využívam aj pasáže z terénnych denníkov napísaných počas výskumov. Odlišnosť týchto výskumov nespočíva len v dĺžke ich trvania, ale najmä v kvalite a množstve získaných dát. Témou môjho prvého výskumu bola remeselná výroba. Témou, ktorej som sa venoval v bakalárskom výskume bolo náboženstvo. Konkrétne sa jednalo o výskum zameraný na symboly a symboliky rituálu, presnejšie o gréckokatolícku omšu. Veľmi odlišné témy ktoré so sebou priniesli rozdielne, ale aj podobné problémy, s ktorými som sa v teréne stretol. Hneď na začiatku môžem povedať, že výskum náboženstva je náročnejší jednak po metodologickej stránke, ale aj po tej ľudskej.

Pretože výskumník zbiera dáta, ktoré často obsahujú emotívne výpovede informátorov. Niekedy je okolnosťami prinútený zamyslieť sa nad svojím postojom k náboženstvu, prehodnotiť ho.

Prvý terénny výskum

Výskum na základe ktorého je táto časť napísaná, trval necelých desať dní. Táto časť príspevku je spätnou analýzou a reflexiou pôvodnej reflexie, ktorú som vykonal už počas výskumu a tesne po jeho skončení. Je to subjektívna analýza problémov, s ktorými som sa stretol počas výskumu.

Počas výskumu som nazbieral, ako som si pôvodne myslel, dostatočne bohatý a celistvý materiál. Pri spracovaní dát sa však ukázali prázdne alebo nedostatočne zaplnené miesta. Otázky, na ktoré nebolo odpovedí. Stručne povedané, výskum nebol až taký ucelený, ako som si pôvodne myslel. Tieto chyby a nedostatky sú spôsobené subjektívnymi a objektívnymi faktormi. Nevyhnutne sa prelínajú a ovplyvňujú, takže ich budem analyzovať spoločne.

Desať dní skutočne nie je dlhý čas na vykonanie etnografického výskumu. Mnoho etnografov by takúto krátku dobu označilo maximálne za predvýskum. Niektorým chybám, ktorých som sa dopustil, sa dalo vyhnúť čiastočnou analýzou dát počas výskumu. Takúto analýzu som vykonával, avšak najmä z časových dôvodov nie dostatočne podrobnú. Rozhodol som sa, aj keď čiastočne nevedome, uprednostniť kvantitu pred kvalitou. Keď to hodnotím spätne, bolo by asi vhodnejšie jeden deň venovať podrobnej analýze zozbieraných dát a na základe tejto analýzy ďalej určiť

smerovanie výskumu a relevantné problémy. V danej chvíli som to vnímal ako luxus, ktorý som si nemohol dovoliť. Malo to svoje výhody v podobe väčšieho množstva dát, ale aj nevýhody v podobe nezodpovedaných otázok. Problémy podobného charakteru sa dajú odstrániť pomerne jednoducho, a to vykonaním dlhodobého terénneho výskumu.

Uvažoval som aj nad tým, ako na môj výskum vplýval fakt, že v jednej obci sme vykonávali výskum až štyria. Zo subjektívneho pohľadu to môže väčšina etnografov vykonávajúcich svoj prvý výskum vnímať ako pozitívum. Z tohto hľadiska to v niektorých bodoch skutočne pozitívom aj je. Avšak keď si spomenieme aké dlhodobé výskumy často v izolácii od „svojho sveta“, vykonávali takí klasici ako napríklad Bronislaw K. Malinowski či Claude Lévi-Strauss, tak sa desať dní v jednej zo slovenských dedín, aj keď by to malo byť „osamote“, nezdá ako dlhá doba.

Ďalšia skutočnosť ktorú som vnímal ako negatívnu, a ktorej príčinou bol práve väčší počet výskumníkov v jednej obci, je viazanie sa výskumníkov na seba. Hneď vysvetlím ako to myslím. Ja a ďalší traja výskumníci, ktorí sme vykonávali výskum v Porube pod Vihorlatom, sme mali tendenciu často sa stretávať počas dňa. Toto môže mať vplyv na to, ako rýchlo sa výskumník integruje do skúmanej komunity. Takýmto spôsobom sme sa nepriamo a nevedome vyčleňovali. Inak povedané oddaľovali naše prijatie do skúmanej komunity ako výskumníkov. Toto vnímam ako určitú formu izolácie, ktorej by sa dalo vyhnúť, tým že v jednej obci by vykonával výskum maximálne jeden študent.

Ďalším nedostatkom v mojom výskume bolo prílišné zameriavanie sa na detaily. Niektoré z týchto detailov boli pre môj výskum dôležité, nie však všetky. Energiu a čas ktoré som venoval ich zberu som mohol využiť oveľa efektívnejším spôsobom. Toto zameriavanie na detaily ovplyvnilo aj môj fotografický materiál. Fotografovaniu kováčskej vyhni som venoval veľmi málo času. Fotografie ktoré som mal spraviť, ale som nespravil, mi potom chýbali pri písaní príspevku na ŠVOČ. Ich absencia sťažovala hlavne moju analýzu.

Uvedomenie si týchto nedostatkov a ich analýza je pre mňa dôležitou súčasťou výskumu. Myslím si, že hlavnou úlohu prvého terénneho výskumu je skôr aplikácia techník a metód etnografického výskumu v praxi než bezchybný zber dát. Zároveň sa však domnievam, že tento fakt neospravedlňuje chyby, ktorých som sa ako výskumník dopustil.

Reflexívne a úvahové časti bakalárskeho výskumu

V dobe písania tohto príspevku ubehol približne mesiac od ukončenia môjho výskumu. Musím sa priznať, že to bola skúsenosť, ktorá mi „otvorila“ oči a ukázala mi, čo je to antropologický/etnologický terénny výskum. Rád by som napísal dlhodobý, ale mojích necelých päť týždňov strávených v teréne sa za dlhodobé rozhodne označiť nedajú. Napriek tomu som prežíval minúty, ktoré plynuly pomalšie ako týždne a naopak dni, ktoré ubehli rýchlo ako pár sekúnd.

Etnografický výskum je veľmi ťažké opísať niekomu, kto ho nezažil. Ťažko sa odpovedalo, a stále odpovedá na otázky typu - *Ako bolo? Čo si tam vlastne robil? Prečo si tam bol? To si musel tak dlho? Prečo tak ďaleko? Načo si tam bol?* Na niektoré sa naopak odpovedalo prekvapivo ľahko. Napríklad nebolo ťažké odpovedať na otázku - *Kto ti to všetko platil? Preplatila ti niečo škola?* Keď sa nad tým tak zamyslím, výskum mi vlastne v podobe prospechového štipendia „preplatila“ škola.

Môžem sa pokúsiť zodpovedať niektoré z týchto otázok teraz pred sebou samým. Musel som vlastne ísť *tak ďaleko a na tak dlho?* Áno, musel. Tento výskum som chápal a stále ho chápem ako svoj „antropologický krst ohňom.“ Chcel som na vlastnej koži zažiť tú izolovanosť, samotu, radosť z výskumu, nachádzanie nových otázok, informácií, nových poznatkov, radosť i strach z nepoznaného. Skrátka zažiť kultúrny šok. Uvedomil som si niektoré veci, ktoré môžu prísť skúsenému výskumníkovi ako banálne. Pre mňa však toto „vedenie si“ niektorých nevyhnutností týkajúcich sa výskumu má veľký význam. Ako sa hovorí, kým nezažiješ na vlastnej koži, nevieš.

Pre mňa bolo zaujímavým zistením, samozrejme nepatrí k tým najdôležitejším, že študentský index funguje ako legitimizujúci a identifikačný prostriedok oveľa účinnejšie, ako povolenie, ktoré nám minulý rok vystavila naša katedra. Zároveň, dobré známky zvyšujú výskumníkovu dôveryhodnosť a aj názory informátorov na výskumníka.

Cestou vlakom do Košíc som

rozmýšľal, ako sa asi cítili B. Malinowski či C. Lévi-Strauss. V prípade B. Malinowského si to vieme predstaviť na základe terénnych denníkov, ktoré po smrti bádateľa jeho manželka sprístupnila vydavateľstvu¹. Ako zdroj informácií o C. Lévi-Straussovi nám slúži kniha *Smutné Trópy*², ktorá patrí mimochodom k mojím obľúbeným knihám a aj jej čítanie ma priviedlo k štúdiu antropológie/etnológie. Tieto pramene patria k jedným z prvých, v ktorých sa antropológovia zaoberajú reflexiou výskumu, ktorá by mala byť v postmodernej dobe nevyhnutnou súčasťou antropologických výskumov. Nemusí sa jednať v každom prípade o samostatnú štúdiu či súčasť publikovaného materiálu, ale antropológ by ju mal vykonať „minimálne“ sám pre seba.

Takže aké pocity som prežíval počas výskumu? Pozitívne aj negatívne. Počas výskumu som sa však zamýšľal nad mnohými otázkami, čomu som nesmierne rád. A tieto otázky som sa snažil sám pred sebou vyriešiť. Niektoré sa týkali môjho osobného života, viac však bolo tých „odborných“. Teraz sa pokúsim vyjadriť aj k tým „osobným“ aj „odborným“.

Na okraji jedného poznámkového bloku z výskumu mám napísané „vegetarián

1

MALINOWSKI, B. A diary in the Strict Sense of the Word. New York: Harcourt, Brace & World 1967

2

LÉVI-STRAUSS, C. *Smutné trópy*. Praha: Odeon 1966.

v steak-house“ a presne takto som sa aj občas cítili. Na vlastnej koži som pocítil kultúrny šok, ale keďže som sa vrátil na miesto svojho prvého výskumu, tak tento “šok“ nebol až taký veľký. Mojou výhodou bolo nepochybne aj to, že niektorí informátori z minulého roka si ma pamätali. Čím som sa vyhol tým prvým nesmelým zaklopaniam na neznáme dvere. Prvé dni výskumu som navštevoval najmä tých, s ktorými som vykonal interview už počas prvého výskumu. Niektorí ma dokonca pozdravili z poza plotu, pýtali sa, ako sa mi darí a pozývali ma na opätovnú návštevu. Pozvania na opätovné návštevy som aj patrične využil.

V prvých dňoch som cítil určitú úzkosť a izoláciu. Tieto stavy boli však len spočiatku a chvíľkové. Nieko si možno pomyslí, že východ Slovenska predsa nemôže byť až taký odlišný ako stred a západ. Omyl. Tých rozdielov je tam veľa, teda aspoň počas výskumu som to tak cítil. Samotná „mentalita“, nerád používam toto slovo ale, iné vhodnejšie mi nenapadá, je rozdielna. Prísť ako ateista, pozitivista a človek riadiaci sa heslom „*reason and science*“ do sveta, kde informátori často „berú veci tak ako sú, pretože je to božia vôľa“ bolo pre mňa výzvou. Hlavne odosobniť sa od mojich postojov, čo sa mi dúfam aspoň čiastočne podarilo a moje dáta nie sú nimi ovplyvnené, bolo s počiatku pre mňa problematické. A pri prvých rozhovoroch mi v hlave blúdili rôzne skeptické myšlienky. Tohto som sa však dokázal rýchlo zbaviť. Snažil som sa byť *tabula rasa*.

Zaujímavé boli prvé zúčastnené pozorovania. Počas omše som cítil zmätok.

Nechápal som mnohým veciam, viac otázok sa otváralo a odpovede na tie, ktoré som si stanovil počas písania projektu bakalárskej práce, ostávali kdesi skryté. Niektoré účastníčky omše ma „obdarovali“ úsmevom. Pri pohľade iných som mal pocit, že by som sa najradšej vyparil. Neskôr som zistil, že nie všetky tie nedôverčivé pohľady, boli skutočne nedôverčivé. Išlo skôr o zvedavosť.

Často sa stretávam s dvoma opačnými názormi, buď že teória je dôležitejšia ako prax, alebo že prax je dôležitejšia ako teória. V tejto fáze svojho štúdia a rozvoja nevidím veľký zmysel v debatách o tom čo je dôležitejšie. Teóriu a prax považujem za rovnako dôležité a integrálne časti vedeckého výskumu. Nesúhlasím však s názormi, ktoré vo veľkej miere uprednostňujú prax pred teóriou alebo teóriu pred praxou. Uvediem príklad. Počas výskumu som najmä zo zaujímavosti, zaznamenával aj témy kázní. Nie presné znenie textu tak ako je napísaný v liturgických knihách, ale jeho následnú (re)interpretáciu náboženským expertom, v tomto prípade farárom. Tu je ukážka z terénneho denníka, presne ako som si ju zapísal počas pozorovania: „*Farár používa príklad nečistého jedla a plesnivého jedla a prirovnáva ho k nečistým slovám, teda tým, ktoré ubližujú. Hovorí, že niečo čo je špinavé a nečisté, nechceme dať do svojich úst. Z ľudských úst často vychádza niečo čo nie je hodné kresťana. Ústa opisuje ako zdroj čistého aj nečistého. Pleseň na jedle opisuje ako niečo nečisté. V tejto chvíli mi hneď napadlo jedno meno a to Douglas.*“

A toto je možno aj dobrá odpoveď pre tých, ktorí sa pýtajú prečo je nutné byť oboznámený s množstvom teórií. To, že som

bol v tej chvíli aspoň z časti oboznámený s touto teóriou mi umožnilo aspoň z časti uchopiť empirické javy. Navyše oboznámenosť s teóriou nám pomáha vyvarovať sa chybám, omylom a nezrovnalostiam, ktorých sa dopustili naši predchodcovia či súčasníci. Pri oplotení kostola, a to ako podľa niektorých tento plot vymedzuje svätý priestor od ostatného priestoru, mi zase pripomenulo v mysli Frederika Bartha.

Uznávam, že pochopenie niektorých teoretických koncepcií je náročné. Ja sám mám niekedy pocit, že aj po niekoľkonásobnom prečítaní sa v nich „strácam“. Ale kto hľadá, ten nájde. Takže námietky študentov, ktorí považujú teóriu za „zbytočnú“ považujem za smiešne a vidím v nich skôr zamaskovanú lenivosť a nulovú snahu o porozumenie.

Antropológ a alkohol

V tejto chvíli bude pravdepodobne vhodné rozdeliť text na krátke odseky. Začnem témou „Antropológ a alkohol“ alebo omamné látky všeobecne a ich užívanie počas výskumu. Keďže mi zatiaľ nikto počas výskumu omamné látky neponúkol, moje komentáre sa obmedzia len na konzumáciu alkoholu. Asi každý už dostal od informátora za pohárik domácej pálenky či vína. Nie vždy sa musí jednať o alkohol vyrobený informátorom. Ako sa vyhnúť požitiu alkoholických nápojov ponúkaných informátormi a pri akých príležitostiach je vhodnejšie radšej prijať ako odmietnuť?

Asi neexistuje univerzálna odpoveď na to, kedy prijať a kedy odmietnuť, niekedy

je vhodné prijať, inokedy odmietnuť. Nakoniec to však vždy záleží od rozhodnutia antropológa a od konkrétnej situácie. Možno to znie z mojej strany ako čistý alibizmus. Avšak striktne vymedziť nejaké pravidlá v tejto problematike výskumu, ktorými by sa mal riadiť každý výskumník mi príde nemožné. Ponúkam svoje osobné stanovisko k tejto problematike a zároveň teda aj to, akými „pravidlami“ som sa riadil počas výskumu ja.

V malej dedinke na východe Slovenska nemáte veľa možností ako tráviť voľné chvíle. Ponúka sa obchod a krčma. Striedal som obe. Neskôr som začal preferovať obchod. Jedným z dôvodov bolo, že v krčme som bol „ohrozený“ možnou konzumáciou alkoholu. V jeden deň sa mi stala čudná vec. V krčme som sa stretol s jedným mužom a starostom, musel som piť, nedalo sa ináč. Toto mi trochu vadilo. Ja nepijem veľa a keď áno, tak radšej víno alebo pivo. Ale v rámci budovania si vzťahu „výskumník – komunita“ sa pozvanie od starostu (asi) neodmieta. Toto je podľa mňa jeden z prípadov, kedy je vhodné ponúkaný alkohol prijať a skonzumovať. Pozvanie od miestnej autority podľa mňa zvyšuje dôveryhodnosť výskumníka pred ostatnými členmi dedinského spoločenstva. Ukazuje to, že výskumník je pre nich „safe“. Teda ak sa s ním priateľsky zhovára autorita a je ochotná minúť časť svojich finančných prostriedkov na kúpu alkoholu, ktorým pohostí výskumníka, tak aj pre nich je ľahšie neznámeho človeka prijať a zhovárať sa s ním. Aj keď sa jedná o malú časť finančných prostriedkov autority, význam pozvania na pohárik vidím skôr v nejakej symbolickej rovine, rovine akceptácie a legitimizácie výskumníka autoritou. Preto

som pokladal za podstatné toto pozvanie prijať a ponúknutý alkohol vypiť.

Aby som nadviazal na udalosť toho dňa. Starosta odišiel a pán sa dal so mnou do reči. Pýtal sa ma čo robím, kde študujem, prečo som si vybral práve náboženskú tematiku. Vyzeral veľmi priateľsky a chcel sa zhovárať, spraviť interview, ale že najprv mi zoberie ešte jeden a keď nie, tak nebude rozhovor. Povedal som si „okej, idem do toho“. Vždy som si dal Fernet citrus, je to „len“ tridsiatka a pitie lacnej vodky a borovičky som nechcel riskovať. Ďalším dôvodom bolo, že pri tridsaťpäť stupňových teplotách, čím menej voltov (rozumej promile) tým lepšie. Vypil som teda, platil on a vybrali sme sa k nemu. Pred krčmou sa zmenilo správanie tohto pána o 180 stupňov. Povedal, že on nemôže robiť takéto veci, lebo je v tej strane a tam a v takej strane atď. A odišiel bez slova, nedal mi vôbec šancu. Jediné plus je, že som za alkohol nemusel platiť. Toto sa mi v krčme stávalo často, že chlapi ma radi pozvú, ale rozhovory nie. Z tohto dôvodu, som začal krčmu navštevovať oveľa menej.

Viacrát som bol „donútený“ si s chlapmi, ktorí si ma pamätali z minulého roka vypiť. Nie nebola odpoveď, a keď som povedal, že nemôžem, tak povedali, že ak si neviem vybrať kúpia mi borovičku. Takže nakoniec som si vždy dal Fernet citrus, zvolil som menšie zlo. Počas toho, ako som sedel v krčme sa štyria muži rozprávali o cirkvi a pápežovi. Interview som mnou urobiť nechceli a povedali, že mi radi kúpia poldecák aj pokecajú, ale interview o náboženstve radšej nie. Zaujímavé keďže pred mojím príchodom a tesne po ňom sa na túto tematiku veľmi živo

a expresívne bavili. Možno mali strach, že by som mohol niečo z prípadných rozhovorov prezradiť farárovi. Nepomohlo ani moje presvedčanie o prísnej etike a pravidlách antropologického výskumu, ani zaručená anonymita. Toto všetko som im samozrejme interpretoval slovami ako „*nebojte sa to ostane len medzi nami ja o tom nikomu nepoviem a ani sa to nesmie, potrebujem to len do školy na napísanie práce, žiadne mená si nezaznačím... atď.*“

Takže niekedy je vhodné prijať konzumáciu alkoholických nápojov inokedy nie. Za adekvátne príležitosti považuje napríklad pozvanie a ponúknutie miestnou autoritou. Ponúknutie pri prvej návšteve informátora, kedy by odmietnutie aj tým najslušnejším a najúprimnejším spôsobom mohlo informátora uraziť a prípadne aj narušiť priebeh interview a budovanie vzájomného vzťahu. Verím, že každý antropológ vie správne vyhodnotiť situáciu a rozhodnúť sa sám za seba. Z vlastnej skúsenosti môžem potvrdiť, že informácia o mojej nie veľkej chuti konzumovať alkohol, sa rozšírila po dedine rýchlo. Väčšina ľudí moje nie veľké nadšenie pre konzumáciu alkoholu počas výskumu akceptovala bez problémov.

Antropológ a Emócie. Vzťah antropológa s informátormi

Začnem opäť niekoľkými ukázkami z môjho terénneho denníka. „*Moja „osobnostná“ kríza stále trvá. Zdá sa mi, že sa nemám kam pohnúť, nikdy som sa necítil taký sám a akoby nepatriac nikam. Odrátavam dni kedy môžem ísť domov, aj keď neviem kedy*

to bude, ale momentálne dúfam, že čoskoro. Votrelec v zabehanom svete, ľudia ma tak asi už neberú ale ja som sa tak občas cítil. Na výskume sa cítim fajn, pozitívne ale občas mám chuť ujsť. Zahodiť notes a utekať sa kúpať na Šíravu. Takto sa cítim od včera (12. 7.) Dúfam, že tieto pocity ma čoskoro prejdú. Chýba mi môj svet, môj život a hlavne moja rodina. Vždy som si myslel, že som samotár, ale asi to nebude až tak pravda. Takáto samota mi vôbec nevoní. Potreboval by som kontakt s hocikým „z môjho sveta.“, naozaj s hocikým.“

Táto „kríza a nechut“ ma zastihli približne po dvoch týždňoch výskumu. Ešte možno upresním, že počas výskumu som býval v Michalovciach a každý deň som dochádzal z Michaloviec asi 45 minút do lokality výskumu. Od domova ma delilo približne šesť až sedem hodín cesty vlakom. V Michalovciach som nepoznal nikoho, čo len napomáhalo tomu, aby som sa cítil v niektorých momentoch sám.

Terénny denník mi pomohol, vyrovnat' sa s prežívaním pozitívnych aj negatívnych období. Jeho funkciu vidím aj v tom, že týmto spôsobom sa antropológ doslova filtruje od negatívnych emócií, ktoré by mohli mať dopad na ďalší priebeh výskumu. Navyše sa týmto spôsobom zaznamenávajú špecifické dáta, ktorých analýza môže priniesť zaujímavé výsledky.

Izolácia od rodiny, priateľov a známych spôsobila, že som sa niekedy až príliš často informátorom zdôveroval a zhováral sa s nimi aj na veľmi osobné témy. Späťne to nehodnotím ako jav vyslovene negatívny.

Avšak v budúcnosti by som ho chcel určitým spôsobom obmedziť, pretože pri prepise nahrávok som sa občas zarazil, čo všetko som informátorom povedal o sebe ja. Na druhej strane je nutné sa zamyslieť. Antropológovia sa často zhovárajú s informátormi na témy, ktoré sú osobné a intímne. Takže je to fér? Niečo za niečo? Je to istý spôsob, ako splatiť „dlh“ voči informátorom za ich čas, námahu a informácie? Čo sa týka reciprocitu v zmysle vykonania nejakých menších služieb ako pohrabať seno, odnieť pár tašiek, potlačil vozík, pomôcť preniesť stolík atď., tak na tom nevidím nič zlé. Považujem to skôr za samozrejmosť. Pokiaľ to však neprejde do formy zneužívania ochoty výskumníka, ktorý nechce odmietnuť poskytnutie služieb z dôvodu ohrozenia vzťahov s informátormi. Opäť asi neexistuje univerzálna odpoveď na otázku reciprocitu. Jedine sám výskumník musí podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia určiť, na čo takpovediac prikývne.

Počas výskumu ma „trápili“ niektoré problémy, s ktorými ma informátori oboznámili. Takýto výskum by som doporučil každému budúcemu psychológovi, psychiatrovi, ale aj lekárom či terapeutom. Síce som absolvoval ešte len dva terénne výskumy, ale už sa cítim ako „terapeut s dlhoročnou praxou“. Zistil som, že je to pomerne psychicky vyčerpávajúce. Rád si vypočujem problémy iných a aj ochotne ponúknem svoj názor. Ale asi každý výskumník to pozná z vlastnej skúsenosti, že niekedy je toho príliš veľa. Myslím, že začínajúci antropológ má niekoľkonásobne väčšiu prax v počúvaní ľudského trápenia ako psychoterapeut.

Niekedy som mal tak zo žartu chuť

povedať „hmmm a teraz mi povedzte o vašom detstve a vzťahu s matkou“. Možno by sa z nejakej inej dimenzie zrazu zjavilo to „psychoterapeutické kreslo“ a pre mňa nejaký otrasný oblek a motýlik, cigara a som razom Herr Sigmund Freud (so všetkou úctou a rešpektom voči mojím informátorom aj S. Freudovi). Opäť ukážka z terénneho denníku „*Včera počas interview som sa cítil fakt ako terapeut. Pán si v polke lahol na gauč a ja som sedel vo fotelke so zápisníkom v ruke. On v ležatej polohe, ruky prekrižené na bruchu. Interview trvalo skoro hodinu a pol a bolo fakt dobré na informácie aj priebeh, ale často mi po rozume behalo slovo terapia až kým sa pán znova neposadil na gauči.*“

Občas som mal pocit, že niektorí informátori prekračujú v našom vzťahu určitú hranicu. Hoci tento pocit bol vo všetkých prípadoch príjemný, ale niekedy to zachádzalo pre mňa príliš ďaleko. Sú to ľudia, ktorí vás v deväťdesiatych percentách prípadoch hneď príjmu medzi seba, pohostia, naložia vám zásoby domov, sú srdeční, otvorení a ľudskí. Niektorí informátori by ma dokonca radi nechali aj pokrstiť. Jedna informátorka mi povedala „*naaa aj krstnu mamu by sme ti ľahko zohnali.*“ Musel som odmietnuť, veľmi jemným a neutrálnym spôsobom. Pretože som nechcel nejakým spôsobom uraziť. Ale toto boli chvíle, kedy som si začínal uvedomovať, že niektoré vzťahy skrátka prechádzajú do roviny, ktorá bola niekedy, nemôžem napísať, že nepríjemná, pretože taká nebola a krivdil by som mojím informátorom. Skrátka, ako som povedal, začala sa narúšať istá pomyselná hranica, ktorá by podľa mňa mala ostať nenarušená.

Opäť určiť túto hranicu univerzálne pre každého výskumníka, je podľa mňa nemožné. Niekomu môže byť nepríjemné už zhováranie sa o svojom štúdiu s informátormi. Inému zas, a toto je z časti aj môj prípad, neprekáža sa zhovárať ani o niektorých osobných témach ako sú partnerské vzťahy. Či celospoločenské kontroverzné témy ako interupcia a potraty, alebo o témach ako politika, ekonomika atď. Celkovo si mylím, že v mojom prípade sa na väčšej miere „otvorenosti“ voči informátorom podieľal aj faktor izolácie od domova. Možno som takýmto spôsobom nahrádzal práve kontakt a rozhovory s rodinou a priateľmi, a rovnako som tak „zaťažoval“ informátorov.

Posledný deň výskumu, posledné zúčastnené pozorovanie, prvýkrát kedy som cítil veľký smútok. Pôvodne som sa o tejto epizóde ani nechcel zmieniť a vlastne ani sám neviem, prečo som sa nakoniec rozhodol opačne. Jeden z mojich informátorov počas trvania výskumu umrel. Bol to starší muž. Rozhovor ktorý som absolvoval s ním a jeho manželkou bol jedným z najpríjemnejších. O tejto smutnej správe som sa dozvedel až pri pohľade na mužovu manželku odetú v čiernom počas bohoslužby. Cítil som sa naozaj hrozne. Psychicky a emocionálne vyčerpaného ma táto udalosť zasiahla ťažšie ako som si bol ochotný priznať. Antropológ si často prinesie z výskumu nielen príjemné a vtipné zážitky, ale aj tie smutné.

Anekdota na záver alebo čo (možno) do oficiálnej sebareflexii nepatrí

Zúčastnil som sa Furmanských pretekov. Išlo o „typickú“ dedinskú akciu.

Presne to, čo si človek pod tým predstaví tam aj bolo, teda folklórny súbor, alkohol, dobré jedlo, stánky plné suvenírov, hlasný spev a samozrejme kone. Malo to pre mňa celkom čaro, také zvláštne, nepoznané, ale páčilo sa mi. Počas konania pretekov sa udiala zaujímavá vec. Bol som s mužskými členmi súboru v miestnom malom obchode. Prišiel jeden ich kamarát. Bolo asi pol druhej a on bol už „mimo“. Pivo na slnku v tridsiatkach, blbý nápad. Zoznámili sme, pokecali sme si, taký priemerný opitý mladík. Pýtal sa ma čo tu robím, odkiaľ som, do kedy tu som atď atď.... proste tie „klasické“ otázky. Asi o dvadsať minút sa spolu so štyrmi plehovkami piva vybral preč z obchodu. Vo dverách sa otočil, pozrel na mňa, oprel sa o zárubňu a úplne vážnym hlasom mi povedal „*Počúvaj a nie že budeš vyjebávať naše baby, to je moja robota*“ a odišiel. Mohol byť kľudný, nič také som ani nemal v pláne.

Pri balení v predvečer odchodu som sa tešil domov, ale zároveň mi bolo istým spôsobom smutno. Pravdu povediac, vtedy som sa viac tešil domov ako mi bolo ľúto, že odchádzam. Po niekoľko týždňovom oddychu som mal opäť chuť sa vrátiť do terénu a dopĺňať chýbajúce dáta.

Lutujem, že som si nepísal každý deň, čo všetko som od ľudí dostal. Boli naozaj pohostinní a to v každom ohľade. Taký stručný zoznam za pondelok a utorok: 7dcl pohár zaváraných dubákov s karfiólom a cesnakom, 4dcl pohár domáceho jahodového džemu, 4dcl pohár zaváraných fazúľ, dokopy asi 2 kg uhoriek, 1kg paradajok, 6 vajec, nejaké d'atle na cestu, tri jablká, hrnček a sviečky na pamiatku, nejaké tie slivky. Nerátam do toho

dva poháre vína čo som vypil, mäso s ryžou, obložený tanier kde bol syr, šunka, zelenina, asi tri kávy a dva čaje.

Na záver

Po troch týždňoch mi na izbu zaviedli káblový internet, dovtedy som bol bez pripojenia. Vtedy som pomyslel „konečne kontakt s mojim svetom“. Minimálne som ušetril za paušál a mohol som s rodičmi skypovať. Nie som nejaký veľký fanúšik sociálnych sietí, ale popísať s kamarátmi, pozrieť si večer email, čo je nové a tak trochu „posurfovať“ internet je vždy fajn. Moja kríza sa vtedy začala strácať aj keď nemôžem povedať, že som sa po troch týždňoch určitým spôsobom netešil aj na koniec výskumu. Tak mi napadlo, čo potom prežívali antropológovia na ročných a dlhších výskumoch v teréne bez technických vymožeností dnešnej doby, ktoré nám pomáhajú udržiavať kontakt naprieč celým svetom. Určite to mali ťažké. Čo však vôbec neuberá na pôvabe predstavy, pri ktorej sa antropológ na ceste do malej dedinky niekde v južnej Amerike borí džunglou. Ako som už spomínal, bakalársky výskum beriem ako svoj antropologický „krst ohňom“. V porovnaní s ročným výskumom to však nakoniec môžem označiť maximálne za „krstík“. Svoju miniatúrnu cestu do džungle aj z džungle som, dovoľm si tvrdiť, úspešne zvládol.

Pri téme môjho bakalárskeho výskumu bolo nesmierne dôležité budovať vzájomný vzťah s náboženskou autoritou, v mojom prípade s farárom. S autoritou som viedol rozhovory aj mimo záznam diktafónu a nielen na náboženskú tématiku, ale aj sociálne

a ekonomické problémy či filozofické témy. Tieto rozhovory mi dali naozaj veľa. Musím sa priznať, že niektoré moje stereotypy o duchovných a veriacich sú zbúrané. Asi však nie všetky. Zaujímavé je však, že môj názor na náboženstvo a môj vzťah k nemu sa nezmenil. Stále ostávam ateista alebo agnostik? Nechcem sa teraz púšťať do filozofických úvah či je ateizmus vôbec možný bez toho, aby sme priznali existenciu boha. Alebo o tom či je, alebo nie je ateizmus určitá forma viery (na stupnici religiozity ktorú opísal Richard Dawkins v Božom Blude³ sa vidím tak medzi šiestym a siedmym stupňom). Ostávam aj naturalista a pozitivistu. Získal som však určitý druh rešpektu voči veriacim. Myslím si, že výskum ma obohatil nielen po stránke odbornej ale aj ľudskej.

Aj napriek mojej snahe sa mi pravdepodobne nepodarí prísť s nejakými novými a revolučnými myšlienkami ako napríklad C. Lévi-Straussovi alebo B. Malinowskemu či mnohým ďalším, čo ma istým spôsobom mierne irituje. Už v priebehu výskumu som postupne prichádzal na to, že o priebehu a symbolike kresťanského rituálu by sa dali napísať celé knihy. Roger Scruton vo svojej knihe Krátke Dejiny Novoveké filozofie⁴ vyjadril zaujímavú myšlienku a to, že filozofia prináša viac otázok ako odpovedí. Mám pocit, že analýza dát z interview a

pozorovaní mi otvára viac otázok ako mi dáva odpovedí. Bojím sa, že moja práca rovnako prinesie veľa otázok a málo odpovedí. Nad týmto problémom som uvažoval aj v teréne „*Prechádzam nazhromaždený materiál a postupne sa ukazujú aj nové otázky. Neviem ako však budem interpretovať niektoré javy. Symbolika kresťanstva je nesmierne rozsiahla a rovnako obrad, obsahuje toľko maličkých pohybov, gest, slov, že by sa o tom dalo napísať X kníh. Preniknúť do tejto „kultúrnej gramatiky“ by trvalo nesmierne dlho a nemyslím, čo ma ale mrzí, že sa mi to podarí*“ Dúfam teda, že po dôkladnej analýze materiálu sa mi podarí aspoň na niektoré otázky nájsť odpoveď.

Budem sa musieť zmieriť s tým, že výskum často prináša viac otázok ako odpovedí. Jedna otázka často nakoniec vedie k ďalším a čo je úlohou vedy, ak nie pokúsiť sa na tieto otázky odpovedať?

Pri jednom rozhovore mi bolo povedané, že občas si človek musí vybrať medzi kariérou a osobným životom. To ma potom na izbe donútilo sa zamyslieť. Čo by som si vybral ja? V tomto momente jednoznačne kariéru, ak sa mi nejakú podarí na vedeckej pôde vybudovať. Priority sa však vplyvom udalostí menia, niektoré možno odolajú nátlaku zmien, iné nie.

Celkovo som na výskume mal čas uvažovať nad vecami, ktorým som doteraz nevenoval veľkú pozornosť. Počas toľkej samoty sa človeku cez hlavu preženú všelijaké niekedy aj čudné myšlienky. Za tie najviac „extrémne“ považujem také, ktoré ma priviedli rozmýšľať nad tým či má vôbec

3

DAWKINS, R. The God Delusion. London: Black Swan 2007.

4

SCRUTON, R. Krátke Dejiny Novoveké Filozofie: Od Descarta k Wittgensteinovi. Brno: Barrister & Principal 2005.

zmysel, to čo robím? Existuje niečo ako objektívna pravda či interpretácia, objektívny a nezaujatý zber dát, objektívne poznanie? Odpoveď na prvú otázku je áno. Nad druhou je treba sa zamyslieť. Avšak moja odpoveď v tejto chvíli, taktiež nebude rozsiahla. Nikdy som si nemyslel, že počas výskumu budem uvažovať vo veľkej miere aj o týchto problémoch, ktoré spadajú do epistemológie. Keď sa však nad tým zamyslím, už len zo samotnej povahy antropologického výskumu tieto otázky výskumníkovi tak povediac samé vyplávajú na povrch. Postupne prichádzam na to, že aj tieto otázky by mal mať antropológ zodpovedané a mal byť k nim zaujať stanovisko. Snažiť sa odpovedať na výskumnú otázku, bez toho aby som zastával (kladný či záporný) názor či je jej objektívne zodpovedanie z hľadiska poznania vôbec možné, mi momentálne príde ako nevhodné. Beriem na vedomie, že moje myšlienky a názory sa vyvíjajú, že moje znalosti tejto problematiky nie sú vôbec rozsiahle a svoje závery vyvodzujem najmä z literatúry a svojich osobných názorov. Nepopieram, že sa budú meniť, práve naopak. Dúfam, že nielen ja, ale aj študenti, pedagógovia a vedci sú ochotní a vždy by aj mali byť, prehodnocovať svoje aktuálne stanoviská a názory, ktoré zastávajú vo svetle nových poznatkov.

Pri písaní tejto reflexie si kladiem otázku či skutočne žijeme v postmoderne? Alebo sa doba postmodernej a neustáleho pochybovania, dekonštrukcií, ne-teórií, relativizmu (ktorý bol podľa mňa v niektorých momentoch vyhrotený do zbytočných extrémov) minula? A čo bude nasledovať po postmoderne? Nachádzame sa už v tejto

dobe? Príde neo-modernizmus

Úplne na záver by som chcel povedať, že podľa môjho názoru terénny výskum nie je metóda na ktorú má antropológia či etnológia výhradné právo. Nie je metódou, ktorú by využívali iba antropológovia. Je však metódou, ktorá patrí k jej základných charakteristikám. V dnešnej dobe sa čoraz viac uplatňuje interdisciplinárny prístup a spolupráca. Vznikajú vedné odbory, ktoré stoja na pomedzí iných vedných odborov. Interdisciplinárna spolupráca opäť dáva do pozornosti staršie otázky a vytvára otázky nové. Pokúsiť sa zodpovedať tieto otázky majú za úlohu nielen ľudia akademicky vzdelaní, ale aj ľudia ktorí sa akademicky vzdelávajú - študenti. Preto si myslím, že študenti by sa mali rovnako snažiť prispieť k zodpovedaniu, ale najmä ku kladeniu nových otázok.

“ON THE ORIGINS AND FUNCTION OF MORALITY” INTERVIEW WITH A FRENCH COGNITIVE ANTHROPOLOGIST NICOLAS BAUMARD

Martin Hulin (interviewer) , mato.hulin@gmail.com

Interviewer is a PhD candidate in the Centre for Cognitive Anthropology, Department of Social anthropology, Faculty of social and economic sciences/Comenius University. In his dissertation he is studying cultural and psychological aspects of mutual aid among peasants. His fieldwork has been carried out in Vojvodina, Serbia.

Nicolas Baumard is a French evolutionary psychologist and cognitive anthropologist taking a naturalist approach to social sciences. Together with Dan Sperber and Jean-Baptiste André he developed an influential approach in explaining moral judgments and behavior from an evolutionary perspective. We met at Cerisy-La Salle in France at the “Morality and cognition” summer school where I asked Nicolas for an interview where we discussed his ideas about the origins and function of morality.

Nicolas Baumard

MH: You are interested in studying morality. Could you briefly describe what do you have in mind when you are talking about morality?

NB: This is a big question! I guess I could start by proposing a definition such as “morality is a system of rules shared by people to organize their interactions”. But, actually, I don’t think having these definitions is really of any help. We naturally ‘see’ or ‘intuit’ what is moral and what is not moral, and adding a definition amount to just paraphrasing our intuitions. My idea studying morality has been to start from a particular phenomenon, namely from the fact that what we call ‘morality’ seems to obey certain logic of proportionality: proportionality between rights and duties, between contributions and distributions, between crimes and punishment, tort and compensation, etc.

I then tried to figure out why humans may naturally think that this proportionality logic is

good, and I came up with the idea – an old idea actually – that this is because humans need to cooperate with others and have therefore to interact with others in a mutually advantageous way, hence the proportionality logic that allows for distributing the benefits in proportion to the contribution, or the costs in proportion to the tort.

So going back to the definitional question, I don't think you can have a good definition of morality unless you already have made enough progress toward a theory of morality. But in light of the theory I proposed (or in light of the classic contractual theory I use), we can define morality as a property that respects the rule of mutual advantage or fairness. Anything can be moral, as long as there are costs, benefits, and agents to value them.

MH: Your approach to morality is strongly influenced by evolutionary thinking. Why do you find an evolutionary approach to morality important?

NB: There are many reasons as to why we need an evolutionary approach, the most obvious being to explain why humans are not as selfish and why they often act in a way that benefits others without benefiting them. Here, evolution is crucial. It allows explaining why a particular behavior can be apparently altruistic (helping others) while it is actually, at deeper level, selfish (because helping others signals that you are a good partner, and hence increases your reputation and the likelihood you will be recruited in cooperative interac-

tions).

But, for me, a more interesting reason is that evolution allows understanding the deep structure of morality, as it has been described by philosophers. Where does the notion of fairness come from? Why is it not acceptable to sacrifice an individual for the sake of society? Why do we need to respect people's rights? Many philosophers have used the analogy of contract: it is as if people had made a deal about how they ought to interact with each other. Yet, we all know that this is only a metaphor. So here was my question: How can we explain the contractualist logic of human cooperation in a way that is compatible with what we know of human biology and human psychology.

MH: So your approach is trying to explain the evolution and logic of fairness judgments?

NB: My approach to morality is mutualistic, that is it is based on the idea that human cooperation is beneficial at the individual level (it did not evolve for the group). Contrary to great apes, humans rely heavily on collaboration: they hunt together, they raise their children together, they share food, etc. In the ancestral environment, individuals were in competition to be chosen and recruited in mutually advantageous cooperative interactions. In this environment, Jean-Baptiste André and I have shown that the best strategy is to treat others with impartiality and to share the costs and benefits of cooperation equally. Those

who offer less than others will be left out of cooperation; conversely, those who offer more will be exploited by their partners. This is why our morality is based on the principle of fairness.

MH: Many evolutionary theories highlight reciprocity in describing and explaining the evolution of morality. Is the principle reciprocity of any relevance to your approach?

NB: According to the theory of reciprocity, individuals have an interest in cooperating because if A helps B, B will help A. The theory of partner choice is very close to the theory of reciprocity. In fact, it is a mutualistic theory, just like the theory of reciprocity: morality emerges because it is mutually advantageous. There are a few differences though.

First, the evolutionary mechanism is different. In the theory of reciprocity, it is based on partner control: if your partner does not cooperate, the only thing you can do is to stop cooperating, which is quite costly. In the theory of partner choice, if your partner is cheating, you can choose another partner, which is not very costly, and in fact beneficial if this partner is more cooperative.

Second, the theory of reciprocity does not account for the logic of fairness. In this theory, if one individual is more powerful than the other, he or she can force his partner to accept any distribution of the benefit of cooperation, even if the distribution is really disproportionate. In the theory of partner choice, on the contrary, partners have equal opportunities:

they can choose the same partners, and thus their interaction is much less asymmetric, and so is the chosen distribution. In other words, the theory of reciprocity, despite its simplicity, cannot account for the preference of a contractual logic of human interactions.

MH: What about modern reciprocity theories, e.g. the theory of strong reciprocity developed by anthropologists and behavioral economist which is based on the idea of altruistic punishment, a disposition to punish free riders at a high personal cost that will not be compensated for in the future.

NB: Strong reciprocity is a very confusing label. Indeed, it is the idea that people act in a way that goes beyond reciprocity! For instance, they give to others even when they are unlikely to meet them again, or when there are in an anonymous interaction. Or they punish wrongdoer even when their interest are not at stake.

The reason I disagree with strong reciprocity is simply because it does not fit the data! For instance, it is not at all clear that people punish wrongdoers in a costly way. What they rather do is leaving them alone. Of course this is costly for the wrongdoers, and it can be seen as a punishment. But it is not costly for the partner who is going to pick a better partner! Second, morality does not seem to benefit the group. On the contrary, the idea that morality is about proportioning distributions and contributions, rights and duties, tort and compensations strongly suggest that it aims at making

social interaction mutually advantageous, at the individual level!

MH: But besides our concerns for fairness and justice we also commit many acts of kindness and generosity, much beyond what fairness judgments would require? How can your approach account for this?

NB: Yes, we see a lot of generosity, or – as I would prefer to say – a lot of mutual aid. People spend a lot of time helping each other, but this help is regulated by the same principles of fairness as any other interaction. For instance, most people think that you have to give money to charities, but this amount is limited. Although giving half of your income would clearly benefit the people you are helping more the same amount of money would benefit you, you do not have to do so. Generosity is limited.

One way to understand the logic of generosity is to see it like an insurance scheme. Helping others when you can is the price you pay to be helped by them when you will be in need. But of course, just like an insurance scheme, the price should be proportionate to the benefit: OK to give a lot, if I receive a lot, but not OK to give a lot, if I am unlikely to receive a lot.

MH: Many scientists base morality on empathy. What is the role of empathy in morality for you? Can we have morality without empathy/sympathy?

NB: It is quite tempting to base morality on empathy or sympathy. After all, sympathy and morality are both prosocial dispositions. Yet, I think there is a reason why we use two words: it is because these are two different things! Indeed, they do not work the same way. Typically, sympathy is regulated by considerations of proximity and need. You have more sympathy for your kin, your friends, your neighbors, and you have more sympathy for those who suffer. Morality is quite different. You have to respect other’s rights even if you have no sympathy for them (or even if you hate them!). For instance, you owe the shopkeeper to pay the fair price even if you do not care about him, and you cannot steal someone to help your friends in need. So sympathy and morality are often in conflict which, to me, is a good sign that they do not have the same function. Morality aims keeping your interactions mutually advantageous (so that you have a good reputation). Sympathy aims at helping those whose interests are aligned with yours, whether or not helping them is moral or not.

MH: I was also thinking on the ideas of Richard Shweder or Jon Haidt who argue for a much broader conception of morality, covering many more domains than just fairness, like care, purity, disgust or loyalty.

NB: Shweder and Haidt have a good point: morality is not just about direct harm and distributing good. It is also about regulating sexual behavior for instance. I am not sure

however that fairness cannot account also for these moral judgments. Indeed, sexual behaviors also impact on other people, and can also harm them. For instance, sexual behavior (flirting, etc.) can threaten committed relationships. Thus, from the point of view of people who are in a committed relationship (i.e. who are married), other’s sexuality is potentially harmful and thus need to be regulated in a fair way (the costs and the benefits need to be proportionate: other cannot do anything they want if this harms me). This may explain why contraception, abortion or drugs, which increase sexual promiscuity, are often moralized.

Of course, this is an open question, and probably the most exciting one at the moment: do we need several modules to account for morality or is there a unique foundation for all our moral judgments?

MH: Thank you Nicolas for the interview!

SPRÁVA O VÝSKUMNOM POBYTE NA MAURÍCIU

Peter Maňo, petomano@gmail.com

Autor je študentom doktorandského stupňa na na Ústave religionistiky, FF MU; LEVYNA; a na Ústav sociálnej antropológie, FSEV UK

Ako člen výskumného tímu LEVYNY, ktorá sa zaoberá experimentálnym výskumom náboženstva, som absolvoval trojmesačný výskumný pobyt v teréne v období jún-september. V projekte pre CERC¹ sme skúmali prepojenie viery v moralizujúce božstvá a prosociálne správanie k členom vlastnej náboženskej skupiny. Pod prosociálnym správaním rozumieme prisúdenie určitého obnosu peňazí anonymným jedincom v rámci experimentu. Okrem viery v moralizujúce božstvá sme ako jednu z premenných zahrnuli aj samotné experimentálne prostredie – experimenty sme robili v reštaurácii a v hinduistickom chráme so vzorkou hinduistov. Dlhodobejším cieľom CERCU je testovať jednotlivé hypotézy v rôznych terénoch po celej planéte a vyhnúť sa tak úzkej vzorke západných univerzitných študentov².

Výskumný tím bol vedený dnes už vo vedeckých kruhoch dobre známym gréckym bádateľom a (mladým) otcom experimentálnej antropológie, Dimitrisom Xygalatasom. Tento dravý pozitivistka dal dokopy pomerne mladý tím, ktorý tvorili Radek Kundt, Eva Kundtová Klocová, Jakub Cigáň, Silvie Kotherová a Peter

1 Cultural Evolution of Religion Research Consortium

2 Henrich, J., Heine, S. J., Norenzayan, A. The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences*, 33(2-3), 61-83.

Maňo. Lokálni asistenti boli Manesha, Nethy, Abhinav, Heshinee, Eva a Elisha. Naším poslaním bolo experimentálne testovať hypotézy vytvorené centrárou v CERCU, ktorá nás zastrešovala. Hlavným zameraním CERCU je projekt „Evolúcia náboženstva a morálky“ a LEVYNA sa spolu s ďalšími inštitúciami stala partnerom tohto projektu.

Náš výskum sa uskutočnil na Mauríciu, jednom z pätnástich miest, kde sa úvodná fáza projektu odohrávala. Maurícius je pomerne malý (cca 2000 km²) sopečný ostrov na východ od Madagaskaru. Pôvodne francúzska kolónia slúžila ako centrum výmeny tovarov a prístavisko pre obchodné lode, po obsadení Britániou sa ekonomika preorientovala na produkciu cukru z cukrovej trstiny. Na Mauríciu nebolo pôvodné obyvateľstvo, súčasná populácia je tvorená potomkami afrických otrokov, bielych kolonizátorov, indických námezdných pracovníkov a čínskych obchodníkov. Dominantným náboženstvom je hinduizmus (49%), nasleduje kresťanstvo (32%) a islam (17%). Úradné jazyky sú francúzština a angličtina, na ulici sa však hovorí najmä francúzskou kreolčinou a potom rôznymi jazykmi Indie, najmä bhojpuri a hindi.

Tento „multietnický raj“ teda

poslúžil našim smelým výskumným cieľom, a raj to teda naozaj bol, lebo ako hovorili miestni: „It is a paradise island, it says on the t-shirts, it is like this.“ Čoskoro sme však prišli na to, že robiť experimentálny výskum môže aj v samotnom raji niekedy pripomínať peklo. Dobré plánovanie je vždy základom, no v prípade experimentov v teréne sa nikdy nedá naplánovať všetko. Práve výskumná skúsenosť a znalosť terénu sú preto tak dôležité pre vysporiadanie sa s neočakávanými situáciami.

Za týmto účelom som ako tímový antropológ pricestoval na Mauríciu v sedemtyždňovom predstihu pred kolegami - aby som zmapoval terén a získal kontakty. Ubytovanie mi vybavil Dimitris u svojich známych, ktorými boli jedna lokálna hinduistická rodina. Viacgeneračné domy a rozvetvené rodiny obývajúce jeden priestor sú ešte stále pomerne rozšíreným typom bývania a tak to bolo aj v prípade mojich hostiteľov. V hlavnom dome bývali starí rodičia s dvoma deťmi a ich rodinami, ja som býval v dome ich syna postavenom na pozemku za týmto rodičovským domom.

Už po príchode na letisko mi bolo jasné, že zažijem ne jeden kultúrny šok. Na úvod ma čakali nepríjemnosti v podobe neústupnej úradníčky neochotnej pustiť ma do krajiny, ak jej nepreukážem vytlačенú spiatočnú letenku, čo som žiaľ nemal. Maximálna povolená doba pobytu na ostrove je totiž tri mesiace a toto časové rozmedzie som uviedol aj vo vstupných formulároch. Lokálna adresa môjho ubytovania bez čísla domu a výskumné zameranie pobytu tiež určite nezvýšili

dôverihodnosť mojej osoby. Aby toho nebolo málo, moja batožina nedorazila súčasne so mnou a tak som si na ňu musel ešte jeden deň počkať.

Napokon sa mi podarilo opustiť letiskovú halu a nastúpiť do auta s mojim kontaktom, ktorý ma mal doviešť do cieľovej stanice Pointe aux Piments. Dostal som sa napokon iba do hlavného mesta Port Louis a až tam sme obaja zistili, že sme vlastne každý čakali na niekoho iného. Keďže však nikto z našich dohodnutých kontaktov neprišiel, mylne sme sa domnievali, že čakáme na seba. Našťastie som sa tak dopravil aspoň bližšie k cieľu a snád' ma to nestálo viac ako cesta taxíkom. Dodatočne sa mi podarilo dovolať mojim hostiteľom, ktorí ma o pár hodín vyzdvihli a dopravili do dediny mysliať si, že som mal doraziť až nasledujúci deň. Tu ma čakalo vrele privítanie od mojej hostiteľskej rodiny, ako aj ich psov a hydiny, ktoré voľne pobehovali prakticky všade, vrátane striech.

Zážitky z prvého dňa charakterizujú povahu celého pobytu na Mauríciu. Hoci je tento ostrov malý rozlohou aj počtom obyvateľov (i keď hustota zaľudnenia je veľmi vysoká), pre čas a priestor akoby tu platili iné zákony. Už len čaro samotnej dopravy spočíva vo veľmi pomalom prekonávaní malých vzdialeností, a to aj keď má človek pocit že sa ponáhl'a. Na každú činnosť si preto treba rezervovať asi trikrát viac času ako považujeme za adekvátne a aj to, čo by sme u nás považovali za samozrejmé, sa môže v konečnom dôsledku javiť ako neriešiteľná situácia.

Jednou z mojich úloh bolo robiť pomerne rozsiahle, približne hodinové, štrukturované interview s miestnymi hinduistami, ktoré boli súčasťou CERC projektu. Postupne som zisťoval, že napriek prísľubom a uisteniam bolo pomerne ťažké s niekym urobiť samotný rozhovor. Jednak som mal vzorku zúženú na dospelých ľudí, ktorí vedeli dostatočne dobre po anglicky a takisto veľa ľudí nedodržiavalo a rušilo dohodnuté termíny. Ďalšou komplikáciou bolo, že ako muž som mal sťažený prístup k ženám, kvôli miestnym normám riadiacim komunikáciu medzi mužmi a ženami. V neposlednom rade bolo často prekážkou aj moje ubytovanie, ktoré nebolo neutrálnou pôdou, ale rodinným domom mojich hostiteľov. Na ochotu participovať mal určite skrytý vplyv aj tento fakt. Ako mi však povedali miestni, keby som za interview platil, tak by so zhánaním participantov nebol problém.

V polovici pobytu sa ku mne pripojil zvyšok tímu, ktorý medzičasom pripravoval materiál na experimentálnu štúdiu a s ktorým som sa predtým pravidelne kontaktoval cez skype. Ubytovaní sme boli neďaleko od seba a ako pracovňa nám slúžila obývačka prenajatého poschodia mojich kolegov. Prvé dva týždne sme trávili najmä prípravou na CERC experiment. Veľa vecí sme museli upravovať a prepracovávať, než sa nám podarilo dospieť k verzii vhodnej pre miestne prostredie. Na pomoc sme si zavolali aj študentov Maurícijskej univerzity, ktorí nám pomáhali s prekladmi a neskôr ako asistenti aj pri samotných experimentoch. Našou dennou rutinou bola poväčšinou práca od 9.30-17.30,

potom nejaká večera a opäť práca s dátami a prípravami na ďalší deň, popr. nejaký film neskôr večer. Cestovaním a oddychom sme trávili asi jeden až dva dni v týždni.

Najväčšou výzvou sa ukázalo byť samotné experimentovanie. Hneď v prvý deň sme si uvedomili, že procedúra je príliš dlhá a participantí majú problém udržať si pozornosť až do konca. Keďže však bol design predpísaný, bolo nutné celú procedúru presne dodržiavať. Motivácia participantov pre absolvovanie celého experimentu pramenila hlavne vo finančnej kompenzácii za účasť na ňom. Kritickým momentom bolo, keď sa informácia o platení za participáciu v dedine rozšírila. Mnohí ľudia to potom brali ako ľahký zárobok a chodili účelovo na miesto, kde sme robili experimenty. Bolo náročné sa potom vysporiadať s takouto samo sa selektujúcou vzorkou participantov a boli sme nútení ich odmietat' a rekrutovať si ľudí na uliciach sami. Najviac sa nám osvedčila metóda mobilného rekrutingu s autom – participanta sme priviezli na experiment a potom odviezli na ním požadované miesto.

CERC projekt sme ukončili asi tri týždne pred odchodom a preto sme sa rozhodli využiť ostávajúci čas pre vlastnú experimentálnu štúdiu. Odhodlaní vyvarovať sa predošlých nedostatkov a dosiahnuť čo najvyššiu mieru kontroly sme si pripravili asi ten logisticky najťažší možný experiment v daných podmienkach.

Tematicky sme sa držali predošlej štúdie – zamerali sme sa na vplyv

lokácie na prosociálne rozhodovanie ľudí, teda konkrétne na to, koľko peňazí v rámci experimentu budú ochotní darovať participantom, ktorí nezvládli experimentálne zadanie. V prvej štúdií s participantami pracovali hlavne naši výskumní asistenti, ktorí postupovali podľa stanovených skrípt. Pri druhom experimente sme však tento model zmenili a vytvorili sme pracovné dvojice výskumník – asistent, aby sme mali väčšiu kontrolu nad priebehom samotného experimentu. Vytvorili sme štyri páry, ktoré sa na jednotlivých lokalitách menili, štvrtý pár mal za úlohu robiť záverečné interview a prerozdeľovať peniaze participantom.

V tejto štúdií sme pracovali s inou vzorkou ľudí – s kresťanskými kreolmi a takisto sme pridali jednu lokáciu – kostol. Povolenie využívať tieto lokácie sme získali od správcu chrámu, respektíve od poľského katolíckeho kňaza a ním delegovaného kostolníka. Správca chrámu je dlhoročným informátorom pre antropológov a chrámové priestory už poskytol na niekoľko štúdií. Naproti tomu v kostole sme sociálne siete budovali bez predošlej komunikácie, no naši informátori a pomocníci nám absolútne vyšli v ústrety. Síce mali tendenciu pretláčať do štúdie svojich známych, „dobrých kresťanov“ ako participantov, no postupne sa nám podarilo dosiahnuť potrebnú mieru anonymity a kontroly pri výbere vzorky a v podstate nám bola poskytnutá veľká miera autonómie pri využívaní kostolných priestorov.

Samotný experiment pozostával z úplne nového zadania, ktorým bolo

absolvovanie labyrintu vo vymedzenom časovom intervale. Toto zadanie však slúžilo iba na odvedenie pozornosti od samotných donácií, ktoré boli našou závislou premennou. Naša predikcia bola že najviac peňazí participantí pridelia v kostole a najmenej v reštaurácii. Keďže išlo o design “within subject”, každý participant musel absolvovať všetky experimentálne podmienky - labyrint v kostole, chráme a reštaurácii a nakoniec záverečné krátke interview. Aby sme sa vyhli prípadnému efektu z poradia, viackrát denne sme ho menili. Radek tak trávil celé dni za volantom prevážaním respondentov. Dúfali sme však, že takýto design nám zabezpečí väčšiu kontrolu a že lepšie zvládnuté procedúry nám prinesú očakávané výsledky.

To všetko sa dozvieme po analýze dát, ktorá však ešte nebude ukončená pred publikovaním tohto článku. Preto by som na tomto mieste ukončil svoj príspevok s prísľubom, že na najbližšej konferencii organizovanej LEVYNOU budeme prezentovať tento projekt. Pravdepodobne sa tak udeje nasledujúcu jar.

Obrazová príloha:

1. Príprava labyrintu v chráme
2. Výskumný tím na festivale Ganesh Chaturthi v La Gaulette
3. Interview
4. Terénne pracovisko

SPRÁVA O WORKSHOPE LEVYNA „PERSPECTIVES ON THE SCIENTIFIC STUDY OF RELIGION: THE SEARCH FOR EVIDENCE“

Peter Maňo, petomano@gmail.com

FSEV UK, Ústav sociálnej antropológie; FF MU, Ústav religionistiky; LEVYNA

**1. – 2. novembra 2013, Brno, Česká
Republika;** FF MU, Ústav religionistiky;
LEVYNA³

Začiatok novembra, obdobie, ktoré si ľudia spájajú s „dušičkami“ bol na Filozofickej fakulte v Brne spojený s okrúhlym stolom diskutujúcim prístupom kognitívnej vedy o náboženstve (ďalej len CSR). Uplynulo približne 20 rokov od zásadných publikácií ako *Rethinking Religion* a *Religion Explained*⁴, ktoré položili teoretické základy CSR. Dôraz na rozvoj hypotéz bol charakteristikou CSR hlavne v deväťdesiatych rokoch, kedy sa v tejto oblasti realizovali filozofi, historici a teoretici vedy ako

3 „Tento článok vznikol v rámci projektu Laboratórium pre experimentálny výskum náboženstva (LEVYNA, CZ.1.07/2.3.00/20.0048) spolufinancovaného Európskou úniou a štátnym rozpočtom Českej republiky“.

4 Boyer, P. (2001). *Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought*. New York: Basic Books; Lawson, E. T., McCauley, R. N. (1993). *Rethinking Religion: Connecting Cognition and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lawson, Martin alebo McCauley. Až s nástupom mladšej generácie s tréningom v experimentálnych metódach sa začali tieto hypotézy testovať.

CSR sa teda postupne etablovala na poli vedy a osvojila si celý rad vedeckých metód naprieč disciplínami. Pri tomto procese však prirodzene vyvstali určité otázky, z ktorých dve sme sa rozhodli diskutovať pri okrúhlym stole. Konkrétne sme diskutovali o operacionalizácii a vertikálnej integrácii poznatkov. Na pomoc sme si zavolali Cristine Legare, experimentálnu psychologičku z University of Texas at Austin a Roberta McCauleyho, filozofa vedy z Emory University v Atlante. Nedá mi neposmenúť aj ďalších zahraničných účastníkov - Konrad Talmonta-Kaminsky, Anna Konstanze-Schroder či Martin Kanovský. Samozrejme boli prítomní aj „otec CSR“ a člen LEVYNY Tom Lawson a jej riaditeľ Dimitris Xygalatas.

Prvý deň workshopu otvorila Cristine Legare so svojím príspevkom⁵ o výskume v Brazílii, kde sa zaoberala „magickými receptami“, tzv. „simpatias“.

5 Legare, C., & Souza, A. (2012). Evaluating ritual efficacy: Evidence from the supernatural. *Cognition* 124 (1), 1-15.

a ľahko dostupné a sú určené na dosahovanie konkrétnych želaní prostredníctvom vykonania predpísaných postupov. Cristine testovala, či obsahová štruktúra simpatias má nejaký vplyv na posúdenie ich efektivity u používateľov. Za týmto účelom vytvorila niekoľko desiatok nových simpatias. Zistila, že ich obsah nie je vôbec podstatný pri posudzovaní efektivity.

V súvislosti s témou operacionalizácie sa potom sústredila na to, či aktivity spojené so simpatias spadajú do kategórie rituálu. Podľa jej vlastných slov nemožno rituál jasne definovať, ale je možné operacionalizovať ho tak, aby sme ho boli schopní skúmať. Simpatias Cristine chápala ako rituál, keďže spĺňali podmienky operacionalizácie rituálu, ktorá je rozšírená v CSR – medziiným napr. kauzálna opacita, rigidita alebo potreba kontroly budúceho výsledku.

Po prestávke mala nasledovať diskusia o operacionalizácii, keďže však nebola riadená, nakoniec sa tematicky takto nevymedzila. Veľmi sa riešila identita CSR – či sa jedná o koherentnú disciplínu, ako vystupovať pri komunikácii s vedcami z iných odvetví a kto to vlastne je CSR vedec. Panovala zhoda, že CSR nie je klasickou vednou disciplínou ale skôr odvetvím, ktoré združuje rôzne metódy a prístupy s cieľom poznať kognitívne procesy, ktoré sú relevantné pre výskum náboženstva. Preto je CSR vedec človekom, ktorý by mal mať širší záber a mal by spolupracovať s rôznymi špecialistami v závislosti od konkrétnej výskumnej otázky. Ako však Cristine upozornila, široký prehľad by nemal byť na úkor špecializácie, bez ktorej nie je možné expertíza v určitej oblasti. Martin Kanovský poznamenal, že interdisciplinarita by mala byť chápaná ako tvorba výskumného dizajnu kde od samého počiatku budú rovnocenne prispievať všetky disciplíny, resp. všetci členovia výskumného tímu.

Druhý deň so zameraním na vertikálnu

integráciu otvoril svojou živelnou a veľmi erudovanou prezentáciou Robert McCauley. Najzásadnejším bodom tejto prezentácie bolo tvrdenie, že je aspoň teoreticky možné redukovať organické procesy zhora nadol, teda od psychologického cez biologické a chemické až na fyzické. Naopak je to nemožné, keďže procesy na vyššej úrovni sú na jednej strane komplexnejšie a teda neuchopiteľné samotnou nižšou úrovňou a takisto nižšie úrovne sú obširnejšie, keďže sa nezaoberajú len organikou. Napriek tomu je možné, aby vyššie úrovne ovplyvnili hypotézy a teórie z úrovni nižších, nie len naopak. To sa podarilo napríklad Darwinovi a vplyvu jeho teórie evolúcie na datovanie veku planéty.

Naozajstné vedecké revolúcie sa však podľa McCauleyho nedejú vertikálne, teda porovnávaním evidencie medzi disciplínami, ale horizontálne, teda prevracaním paradigiem v rámci disciplín. Keďže fyzika a napokon aj chémia sú staršími odvetviami ako vedy biologické či psychologické, je logické že boli svedkami viacerých vedeckých revolúcií, hoci tie sa dejú veľmi zriedka.

Nasledovná diskusia už bola moderovaná Radkom Kundtom a venovala sa hlavne vertikálnej integrácii. Členovia LEVYNY mali pripravené otázky na okrúhly stôl, ktoré sa v tomto poslednom bloku diskutovali. Témami boli zahrnutie nulových výsledkov do publikačných výstupov a formovania teórií, komparácia výsledkov z rôznych štúdií pri testovaní hypotéz, prínos testovania menších zložiek teórie a ich spätné prepojenie na teóriu ako celok a napokon aj externá validita výskumu – na koľko sú výsledky z experimentov reálnym opisom javu a nakoľko sú len modelom, ktorý treba ďalej overovať a kontextualizovať v prirodzených sociálnych situáciách.

Symbolika okrúhleho stola sa preniesla do celkovej atmosféry podujatia, kde študenti aj

ich učitelia vystupovali ako rovníocenní diskutéri. Po oficiálnej časti sa navečer väčšina osadenstva presunula do neďalekého pohostinstva, kde okružle diskusie pokračovali už za stolmi hranatými. Tu mali zúčastnení jedinečnú možnosť neformálne sa porozprávať so zahraničnými kolegami zvučných mien, ale s o to prívetivejším vystupovaním. Verím, že nepotrvá dlho a čoskoro sa zopakuje možnosť osobne sa stretnúť v našich končinách s ďalšími špičkovými vedcami. Záznam z workshopu bude dostupný na www.levyna.cz, resp. na youtube.

POKYNY PRE AUTOROV

Časopis Speculum je odborné periodikum Slovenskej asociácie sociálnych antropológov.

Je otvorenou platformou pre príspevky v odbore etnológie a sociálnej antropológie, ale i príbuzných disciplín. Časopis Speculum pozostáva z nasledujúcich rubriek: teoretické štúdie, materiálové štúdie, tematické diskusie, eseje, rozhovory, recenzie a pod. Keďže sú vítané aj študentské príspevky, jeho súčasťou môže byť aj kritika, humor alebo realizácia akýchkoľvek netradičných nápadov, ktoré so sebou prináša živý a tvorivý študentský duch.

Príspevky, ktoré prijímame, sú tieto:

Štúdie v rozsahu 15 až 25 normostrán, s odkazmi na literatúru priamo v texte. Máme záujem o štúdie z oblasti kultúrnej a sociálnej antropológie a jej príbuzných vied: etnológie, religionistiky, psychológie, sociológie, ale aj histórie. Štúdia je pôvodná práca (hoci aj modifikované bakalárske, či diplomové práce), ktorá využíva prevažne antropologické teórie a je vypracovaná s použitím vhodných empirických metód. Abstrakt k štúdiu v slovenskom aj v anglickom jazyku (ako aj názov) by mal obsahovať výskumnú otázku a naznačenie výsledkov, taktiež maximálne 5 kľúčových slov.

Eseje v rozsahu maximálne 10 normostrán. Oblasť záujmu sú rovnaké ako pri štúdiách. V esejách možno rozpracúvať konkrétne pojmy a ich použitie v sociálnych vedách, práce môžu predstavovať rôzne koncepcie skúmania toho istého javu a pod. Obsah eseje je prakticky voľný. Nevyžaduje sa abstrakt, avšak v úvode je potrebné predstaviť rozoberanú problematiku ako aj naznačiť štruktúru eseje.

Správy/Recenzie v rozsahu maximálne 3 normostrany. Správy môžu byť z konferencií, zo ŠVOČ, z festivalu (napríklad filmového), či z otvorenia výstavy. Recenzie by sa mali týkať buď nových kníh alebo aj starších, ktoré sú pre Vás zaujímavé. Víťame aj recenzie kníh, ktorých znalosť študenti a študentky považujú za nevyhnutné pre štúdium sociálnej antropológie a príbuzných vied. Recenzie môžu byť aj na filmy zo sociálno-vednou tematikou.

Rozhovory

Fotookienka/Fotoreportáže obsahujú fotografie a ich kontext, zasielať max. 10 fotografií na určitú tému, či z určitej oblasti. Fotografie sa posielajú vo formáte .jpg, popisky k nim v textovom editore, s označením čísla fotografie. Fotoreportáže (text zahrňujúci relevantné fotografie) v rozsahu maximálne 10 strán opäť posielat' zvlášť, pričom je potrebné v texte vyznačiť, kam patrí príslušná fotografia.

Všeobecné pokyny

Každý príspevok musí obsahovať meno autora/autorky, e-mailový kontakt, inštitucionálne zázemie a v krátkosti uvedené hlavné študijné či pracovné zameranie. Písmo vo všetkých príspevkoch je Times New Roman, veľkosť 12, formáty .doc, resp. .jpg. Citovanie literatúry: podľa štýlu APA. Viac na <http://owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/12>

SUBMISSION GUIDELINES

Speculum is a periodical scholarly magazine of the Slovak association of social anthropology.

It's an open platform for articles from the fields of ethnology, social anthropology and other related disciplines. Speculum consists of the following rubrics/sections: theoretical and empirical studies, essays (discussions), interviews, recencions/reviews, etc. As students' articles are welcomed as well, Speculum's content may also include humour, criticism or realisation of any unconventional ideas, which are brought by a dynamic and creative student spirit.

We accept articles as follows:

Studies in range from 15 to 25 standard pages, with references in text. We are interested in studies from the field of cultural and social anthropology and related disciplines: ethnology, religious studies, psychology, sociology and history. A study is an original work (even modified bachelor or master thesis), within which mainly anthropological theories are used and is elaborated by using appropriate empirical research methods. An abstract should contain a research question, indication of results and a maximum of 5 key words.

Essays in range of 10 standard pages at maximum. Fields of interest are the same as for studies. Authors can elaborate, among others, specific concepts and their application within social sciences, or they can introduce different approaches to investigate a phenomenon, etc. The content of an essay is basically arbitrary. There's no need of an abstract, but it is required to present the the topic as well as the structure of the essay in the introduction.

Reports/ Recencions in range of 3 standard pages at maximum. Reports from conferences, festivals (e.g. movie festival/art festivals) or exhibition openings are welcomed. Recencions should pertain to either new or older books, which are of interest to the author. Recencions of books that students find crucial for the study of social anthropology and related disciplines are also welcomed. Authors can submitt also recension of movies with a social – scientific theme.

Interviews

Photoreports, photographies in context. You can submitt 10 photos at maximum on a certain topic. Photos have to be in .jpg format, captions/legends in .doc with photonumbers. Photoreports (text with relevant photos), has to be 10 standard pages at maximum with indexing the place, where each photo belongs.

General guidelines

Each article must contain author's name, email contact, institutional background, and main research topic (shortly).

Lettering of all articles is Times New Roman, size 12. Articles are submitted in .doc/.jpg. References and in-text citations is in APA style. More:

<http://owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/12>

{en+sk}
Speculum

ISSN 1337-9461

Ročník 5., 2013, číslo 2.

Publikuje Slovenská asociácia sociálnych antropológov

www.antropologia.sk